

Seija Lehtimäki

LASTENSUOJELULAIN MUKAISET RAJOITUSTOIMENPITEET
LASTENSUOJELULAITOKSEN OHJAAJAN TYÖSSÄ –
OHJAAJIEN KOKEMUKSIA

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehto
2010

LASTENSUOJELULAIN MUKAISET RAJOITUSTOIMENPITEET
LASTENSUOJELULAITOKSEN OHJAAJAN TYÖSSÄ – OHJAAJIEN
KOKEMUKSIA

Lehtimäki, Seija
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Marraskuu 2010
Ohjaaja: Virtalaine, Matti
Sivumäärä: 56
Liitteitä: 4

Asiasanat: lapsi, hyvinvointi, lastensuojelu, lastensuojelulaki, lastensuojelulaitos, rajoitustoimenpide

Tämän opinnäytetyön aiheena on lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet lastensuojelulaitoksen ohjaajan työssä. Opinnäytetyön tavoitteena oli kerätä ohjaajien kokemuksia ja näkemyksiä rajoitustoimenpiteistä. Tutkimusmenetelmänä käytettiin kvalitatiivista lähestymistapaa. Opinnäytetyön aineisto kerättiin kyselylomakkeella, joka suunnattiin kolmen lastensuojelulaitoksen työntekijöille. Kyselyn vastaajat olivat kahdesta Porin kaupungin lastensuojelulaitoksesta ja yhdestä yksityisestä laitoksesta.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa tarkasteltiin aluksi lastensuojelulain kehitystä sekä sen tehtävää lasten hyvinvoinnin turvaajana. Teoriaosuudessa on myös kuvattu eri rajoitustoimenpiteet sekä lastensuojelulaitoksen ohjaajan tehtäviä.

Rajoitustoimet tulee erottaa normaaleista kasvatukseen kuuluvista käytännöistä. Rajoitustoimet ovat poikkeavaa käytäntöä, joilla voidaan rajoittaa yksilön perusoikeuksia tietyin perustein. Tavoitteena tulisikin olla niiden tarpeen ja käytön vähentäminen. Rajoitustoimien keskeinen tavoite on osaltaan turvata huostaanoton tarkoituksen toteutuminen sekä yksilön tai toisen henkilön turvallisuus eikä niitä saa käyttää rangaistuksena.

Laitoksissa pidettiin rajoitustoimia yleensä riittävinä ja oikeanlaisiin tilanteisiin kohdistettuina, mutta jonkin verran löydettiin myös puutteellisuuksia. Esimerkiksi tiettyjen rajoitustoimien käyttöön liittyvät säädökset, jotka liittyvät työntekijöiden sukupuoleen tai määrään, saattavat aiheuttaa laitoksissa ongelmallisia tilanteita. Joidenkin lastensuojelulain säädösten todettiin myös olevan liian epätarkkoja ja tulkinnanvaraisia.

Rajoitustoimet eivät ole vastaajien mielestä lisänneet työn vaativuutta, mutta ne ovat lisänneet dokumentoinnin tarvetta ja siihen käytetty aika on pois lasten kanssa tehtävästä työstä. Dokumentointi koettiin kuitenkin tärkeäksi sekä lapsen että työntekijän oikeusturvan takia.

THE RESTRICTION ACTIONS OF THE CHILD WELFARE LAW IN THE WORK OF AN INSTRUCTOR IN A CHILD WELFARE INSTITUTION – INSTRUCTORS’ EXPERIENCES

Lehtimäki, Seija

Satakunnan Ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Studies

November 2010

Supervisor: Virtalaine, Matti

Number of pages: 56

Appendices: 4

Key words: child, welfare, child protection, child welfare law, child welfare institution, restriction action

The subject of this thesis was to describe the restriction actions according to the child welfare law and their appearance in the work of the instructor of a child welfare institution. The purpose of the thesis was to collect experiences and views on the restriction actions among instructors. A qualitative approach was used as a research method. The material of the thesis was collected by a questionnaire which was directed to the instructors of three child welfare institutions. The answerers of the inquiry were from two child welfare institutions owned by the town of Pori and from one private institution.

The development of the child welfare law and its’ task of securing children’s welfare was examined at the first part of the theory of the thesis. The restriction actions are also described in the theory part, as well as some tasks of a child instructor of a child welfare institution.

The restriction actions should be separated from the normal practices of upbringing. Restriction actions are deviant practices by which the civil rights of an individual can be restricted on certain grounds. Therefore, the aim should be in decreasing their need and usage. The essential purpose of the restriction actions is to secure the realization of the purpose of the custody and the safety of an individual or other person and the restriction actions should never be used as a punishment.

In the institutions the restriction actions were considered sufficient and correctly aimed but some imperfection was also found. For example, certain regulations on the sex or number of the employees’ may cause difficult situations in institutions. Some of the regulations of the child welfare law were also considered to be too inaccurate and ambiguous to some extent. According to the answerers the restriction actions haven’t increased the challenges of their work but they have increased the need of documentation and the time spent on it is taken away from the time spent with the children. However, documentation was considered important because of the legal protection of the child and the employee.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	LASTENSUOJELULAINSÄÄDÄNTÖ LAPSEN HYVINVOINNIN TURVAAJANA	7
2.1	Lastensuojelulainsäädännön kehitys.....	7
2.2	Lastensuojelulainsäädännön tehtävä.....	10
2.2.1	Kasvuolot saattavat vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä.....	7
2.2.2	Nuoren oma käyttäytyminen	11
2.3	Lastensuojelutyö lastensuojelulainsäädännön toteuttajana.....	11
3	OPINNÄYTETYÖSSÄ KÄYTETTÄVÄT KESKEISET KÄSITTEET.....	13
3.1	Lapsi ja nuori.....	13
3.2	Avohuolto.....	13
3.3	Huostaanotto.....	14
3.4	Sijaishuolto.....	14
3.4.1	Perhehoito	15
3.4.2	Laitoshuolto	16
3.5	Sijoitus avohuollon tukitoimena.....	17
3.6	Lastensuojelulaitos	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
4	OHJAAJAN TEHTÄVISTÄ LASTENSUOJELULAITOKSESSA.....	17
5	RAJOITUSTOIMENPITEET LASTENSUOJELUSSA	18
5.1	Perustuslaki ja lastensuojelun rajoitustoimenpiteet	21
5.2	Säännösten soveltamisala	22
5.3	Rajoitustoimet	23
5.3.1	Yhteydenpidon rajoittaminen	23
5.3.2	Aineiden ja esineiden haltuunotto.....	24
5.3.3	Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus	24
5.3.4	Omaisuuksien ja lähetysten tarkastaminen	26
5.3.5	Kiinnipitäminen.....	27
5.3.6	Liikkumisvapauden rajoittaminen.....	28
5.3.7	Eristäminen.....	29
5.3.8	Erityinen huolenpito.....	29
6	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN	31
6.1	Tutkimusaiheen valinta.....	31
6.2	Aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä	31
6.3	Opinnäytetyön tavoite ja tutkimustehtävä	32
6.4	Tutkimusmenetelmä ja kohdejoukko.....	32
6.5	Tutkimusaineiston keruu.....	33

6.6 Tutkimusaineiston käsittely ja analysointi.....	34
7 TUTKIMUSTULOSTEN ANALYSOINTI.....	34
7.1 Vastaajien taustaa	34
7.2 Rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyneet tilanteet	36
7.3 Käytetyt rajoitustoimet	37
7.4 Muuta rajoitustoimista	38
7.5 Rajoitustoimiin liittyvät kirjaamisvelvoitteet	42
7.6 Rajoitustoimien “jälkipuinti” työyhteisössä	44
7.7 Rajoitustoimenpiteiden käyttöön saatu koulutus ja perehdytys.....	46
8 POHDINTA JA PÄÄTELMÄT	48
8.1 Tutkimustulosten tarkastelua	48
8.2 Ajatuksia opinnäytetyön tekemisestä ja jatkotutkimusajatuksia	52
LÄHTEET	54
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Kun uuden, vaiheittain uudistetun, vuonna 2008 voimaantulleen lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimet tulivat käyttöön jo vuonna 2006, ne herättivät kriittisiä puheita siitä, miten ne rajoittavat liikaa arjen sujumista laitoksissa. Uuden lain myötä heräsi kysymys esimerkiksi siitä, voidaanko nuorelta takavarikoida tupakointivälineet ilman, että siitä pitää tehdä valituskelpoinen päätös, joka annetaan tiedoksi lapsen vanhemmille ja tämän sosiaalityöntekijälle. Ajateltiin, että tämänkaltaisen toiminta lisää byrokratiaa ja hankaloittaa käytännön kasvatustyötä laitoksissa. Toisaalta ajateltiin myös, että uusi lainsäädäntö selkeyttää toimintaa.

Lastensuojelulain uudistuksella pyrittiin täsmentämään rajoitustoimenpiteitä koskevia säännöksiä niin, että ne vastaisivat paremmin voimassa olevia perus- ja ihmisoikeuksia. Perusoikeudet sisältyvät vuonna 2000 voimaan tulleeseen Suomen perustuslain toiseen lukuun. Perusoikeuksiin kuuluvat muun muassa yhdenvertaisuus, oikeus elämään, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeuksilla turvataan myös jokaisen yksityiselämän suoja, omaisuuden suoja ja oikeusturva. (L 11.6.1999/731; Saastamoinen 2010, 150-151.)

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden tavoitteena on turvata huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Niiden tavoitteena on myös lapsen jotakin perusoikeutta rajoittamalla turvata lapsen perustuslain 19 §:n säätämä oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon. Rajoitustoimet rajoittavat lapsen jotakin perusoikeutta, siksi niitä käytettäessä on harkittava tarkoin sen välttämättömyys eikä niitä saa koskaan käyttää rangaistuksina. (Rätty 2007, 331; Saastamoinen 2010, 152.)

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää lastensuojelulaitosten työntekijöiden kokemuksia rajoitustoimien käytöstä. Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet (yhteydenpidon rajoittaminen, aineiden ja esineiden haltuunotto, henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus, omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen, kiinnipitäminen, liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen, erityinen huolenpito) valit-

sin opinnäytetyöni aiheeksi, koska kiinnostus aiheeseen heräsi työskennellessäni lastensuojelulaitoksessa ja joutuessani käyttämään tiettyä rajoitustoimea. Minua alkoi kiinnostaa, miten paljon muissa laitoksissa käytetään rajoitustoimia ja onko niiden käyttö työntekijöille selkeää. Rajoitustoimien käyttö on kuitenkin vain pieni osa lastensuojelulaitoksen työntekijän työstä ja ehkä ne siksi ovat voineet jäädä hieman vieraiksi osalle työntekijöistä.

2 LASTENSUOJELULAINSÄÄDÄNTÖ LAPSEN HYVINVOINNIN TURVAAJANA

2.1 Lastensuojelulainsäädännön kehitys

Lasten ja vanhempien keskinäinen huoltovelvollisuus on ikaikainen, mutta yhtä ikuista on periaatteen toimimattomuus (Pulma 2004, 11). Kautta aikain on ollut eri syistä turvattomia lapsia, joiden huolto on pyritty järjestämään silloin kun luonnolliset sosiaaliset verkostot eivät ole sitä pystyneet turvaamaan. Lasten turvattomuus lisääntyi väestönkasvun myötä ja esimerkiksi Suomessa 1800-luvun puolivälin jälkeen alkaneen nopean kaupungistumisen seurauksia oli köyhälistökaupunginosien synty, suuret terveyst- ja sosiaaliset ongelmat, asuntopula ja lastenhoito-ongelmat. Aluksi ongelmiin puuttuivat lähinnä kirkko ja seurakunnat, myöhemmin myös kunnat ovat ottaneet vastuulleen tehtäviä. Kaupungeissa ylä- ja keskiluokka huolestuivat katukerjuun, -kaupustelun, juopottelun ja prostituution kautta näkyviksi tulleista ongelmista, mikä johti Rouvasväenyhdistyksien perustamiseen 1840-luvulla. Ne olivat vapaaehtoisjärjestöjä, jotka keskittivät huomionsa nimenomaan lasten ja heidän äitiensä auttamiseen. (Pulma 2004, 11-12; Mahkonen 1991, 75.)

Kunnallisten viranomaisten ja vapaaehtoisten järjestöjen toiminta oli osittain päällekkäistä ja toisaalta kunnat antoivat osan tehtävistä kokonaan järjestöille esimerkiksi aviottomien lasten huollon. Helsingissä annettiin kasvatuskodeissa asuvien aviottomien lasten olojen valvonta Lastenhoitoyhdistykselle, koska katsottiin, ettei aviottomien äitien avustaminen ollut vaivashoitolain mukaista. Vähitellen

kunnat ottivat ohjaavan roolin, koska päällekkäiset toiminnot aiheuttivat tehottomuutta ja koordinaatio-ongelmia. Kunnallinen ja vapaaehtoinen toiminta muodostuivat tiiviiksi toisiaan täydentäväksi toiminnaksi, joka haluttiin ottaa valtiollisen lastenhuoltopolitiikan malliksi. (Pulma 2004, 12-13.)

Kunnallisen ja valtiollisen vastuun rajoista lastensuojelun järjestämisessä käytiin taistelua 1900-luvun ensi vuosikymmeninä. Pääasialliseksi organisoitumismuodoksi hyväksyttiin kunnallishallinto. Lastenhuollon merkitys kansallisvaltiolle tunnustettiin mutta kuntataloudelliset perusteet ratkaisivat lastenhuollon kysymyksissä. Kunnallisten köyhäntalojen käyttö lastenkoteina jatkui, kunnat turvautuivat usein heikkotasoisiin yksityisiin lastenkoteihin, sijoitushoidossa katsottiin useammin kunnan taloudellista kuin perheen tai lapsen etua. (Pulma 2004, 14-15.)

Tavoitteena oli ollut luoda valtiollisesti johdettu yhdenmukainen ja kattava lapsipoliittinen järjestelmä mutta vuoden 1936 lastensuojelulaki ei onnistunut tässä, vaan se ennen kaikkea vahvisti juridisesti huostaanottoprosessin. Jo tässä laissa oli kohta avohuollon kehittämistä, mutta se jäi täysin kuntien harkinnan varaan. Lain perusajatus oli yhteiskunnan velvollisuus suojata lasta riskeiltä, joilta lapsen lähiympäristö ei kyennyt tätä suojaamaan. Tämän tehtävän toteuttajia olivat kunnalliset sosiaaliviranomaiset, joiden tehtävään vaikuttivat lain huostaanottosäädökset ja kunnan taloudelliset resurssit. (Pulma 2004, 15.)

Lastensuojeluideologia säilyi 1930-luvun henkisen perinnön mukaisena aina 1950-luvulle asti. Ongelmien määrittelyä ja ongelmaperheiden ja -lasten käsittelyä hallitsi juridis-hallinnollinen käsittelytapa, mikä näkyi esimerkiksi ankarana valvontana. Yksilö- tai perhetasoista terapeutista sosiaalityötä pidettiin sopimattomana suomalaisissa oloissa, koska suomalaisia pidettiin liian sivistymättöminä vuorovaikutukselliseen sosiaalityöhön, kuten FT Margit Törnudd kirjoitti väitöskirjassaan vuonna 1956. Myös talvi- ja jatkosotien jälkeinen perhearvojen korostaminen rajoitti lastensuojelutyön toimenpiteitä. Valvonta ja huostaanotto olivat lastensuojelun työvälineitä, mutta huostaanottoa yritettiin välttää, koska se puuttui niin radikaalisti perheiden elämään. Äidin käyttäytymistä sekä äidin suhdetta lapseen tarkkailtiin huostaanottoa harkittaessa. Niin kauan kuin nämä olivat riittävän hyviä, ei huostaanottoon ryhdytty. Vain äidin mielisairautta pidettiin riittävänä

syynä huostaanottoon ryhtymiseksi. Myös lasten puhtautta, koulukäyttäytymistä ja hermostuneisuutta tarkkailtiin, mutta äidin ominaisuudet olivat oleellisimpia. (Pulma 2004, 15-16.)

Suomalainen yhteiskunta muuttui monin tavoin 1960-luvulla. Kaupungistuminen, tieteellistyminen, professionaalistuminen ja kansainväliset vaikutukset muuttivat myös Suomea. Muutokset vaikuttivat myös lasten asemaan ja lastensuojelutyöhön. Ihmisoikeudet, yksilön oikeudet, vammaisten oikeudet, asunnottomien oikeudet ja lasten oikeudet nousivat vuorollaan kansainvälisiksi teemaviikoiksi ja – vuosiksi. Suomi sitoutuikin erilaisin kansainvälisin sopimuksin erilaisten kansalaisten oikeuksien kunnioittamiseen ja edistämiseen. Avohuollolliset työmenetelmät yleistyivät ja huostaanottojen määrä alkoi pienentyä. Lastensuojelutyön tärkeimmäksi metodiksi kehittyi puhe, perheiden ja vanhempien kanssa pyrittiin neuvottelemaan ja tekemään sopimuksia. (Pulma 2004, 17-18.)

Lasten suojelemisesta siirryttiin lasten oikeuksien kehittämiseen 1970-luvulla. Sosiaalihuollon periaatekomitean linjaukset vuonna 1968 (palveluperiaate, normaalisuusperiaate, kuntoutusperiaate, valinnan vapaus, luottamuksellisuus) hakivat paikkaansa myös lastensuojelun säännöksistä ja käytännöistä. Perheoikeuksien ja lasten oikeuksien sääntelyn uudistamisen myötä (muun muassa isyyslaki, laki lapsen elatuksesta, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, ottolapsilaki) nousi esiin käsite lapsen etu, joka tuli johtavaksi periaatteeksi myös uuteen, vuoden 1983 lastensuojelulakiin. (Pulma 2004, 18.)

Lain valmistelussa korostettiin lapsen ja nuoren oikeutta tulla kuulluksi itseään koskeissa asioissa. Yhä useammin lapset ja nuoret vaativat tulla kuulluiksi jopa vaatien itse toimenpiteitä. Lastensuojelun perinteisestä perhe-, jopa äitikeskeisyydestä siirryttiin näkemykseen, että lapsia täytyy voida suojella myös omilta vanhemmiltaan. Äitien lisääntynyt päihteidenkäyttö 1960- ja 1970-luvuilla oli yhä useammin lastensuojelutarpeen taustalla. Huostaanottokynnys oli noussut korkeaksi muun muassa vanhempien perusoikeustietoisuuden johdosta ja laitospaikkojen vähenemisen myötä. Erilaiset avohoidolliset tukitoimet tulivat ensisijaisiksi toimenpiteiksi lastensuojelussa. (Pulma 2004, 19.) Vuoden 1983 lastensuojelulain yhtenä keskeisenä tarkoituksena olikin luoda laitoshuollon rinnalle ja osittain sitä

korvaava, toimiva ja riittävillä resursseilla varustettu avohuolto (Mikkola & Helminen 1994, 32).

Vuoden 1983 lastensuojelulakia uudistettiin moneen otteeseen vuosien varrella ja vuonna 2007 säädettiin uusi lastensuojelulaki, joka tuli voimaan vuoden 2008 alussa. Vuoden 1983 lastensuojelulain voimassaoloaikana tapahtui merkittäviä muutoksia lasten ja nuorten elämässä, heidän oireilussaan, perherakenteissa, vanhemmuudessa, lastensuojelun ammatillisissa käytännöissä sekä Suomessa että kansainvälisesti. Ne johtivat ensin muutoksiin muussa lainsäädännössä ja lopulta 1990-luvulla aloitettiin myös lastensuojelulain uudistaminen. Uudistaminen aloitettiin laitoshuollossa sovellettavia rajoitustoimenpiteitä koskevista säännöksistä. Nämä säännökset tulivat voimaan 1.11.2006. (Mahkonen Sami 2008, 28.) Uusi lastensuojelulaki ei ole tuonut käytännön lastensuojelutyöhön varsinaisesti uutta, mutta se on tehostanut oikeusturvaa tahdonvastaisten toimenpiteiden osalta. Uuden lain sanotaan painottavan ennalta ehkäisevää toimintaa ja avohuollon tukitoimia enemmän kuin vanha laki, mutta huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevia säännöksiä on kuitenkin huomattavasti enemmän kuin vanhassa laissa. (Mahkonen 2008, 32-33.)

2.2 Lastensuojelulainsäädännön tehtävä

Lastensuojelulain mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun. Lain tarkoituksena on turvata lapsen edellä mainitut oikeudet vaikuttamalla yleisiin kasvuoloihin, tukemalla huoltajia lastenkasvatuksessa sekä toteuttamalla perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua. Lastensuojelulaki tähtää ennaltaehkäisevän työn lisäksi turvaamaan jälkikäteen korvaavin keinoin lapsen edun toteutumisesta silloin, kun lapsen vanhempi tai huoltaja ei jostakin syystä kykene niistä huolehtimaan tai kun lapsi omalla käyttäytymisellään vakavasti vaarantaa terveyttään tai kehitystään. (L 13.4.2007/ 417; Mahkonen 2008, 68.)

2.2.1 Kasvuolot saattavat vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä

Vanhemmilla on ensisijainen vastuu lastensa kasvattamisesta (L 13.4.2007/ 417). Mikäli he eivät pidä huolta lastensa psyykkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista, yhteiskunnan tulee puuttua tilanteeseen. Taustalla voi olla monenlaisia tekijöitä, kuten lapsen tarpeiden laiminlyöntiä, heitteillejättöä, lapsen fyysistä ja psyykkistä pahoinpitelyä, vanhemman päihdeongelmia, mielenterveysongelmia, masentuneisuutta tai jaksamattomuutta. (Mahkonen 2008, 177.)

Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia (L 13.4.2007/ 417). Silloin kysymys ei ole tunkeutumisesta perhe-elämään, vaan välttämättömistä interventioista, eikä syyllistämisestä, vaan syiden hakemisesta lapsen pahoinvoinnille. Kasvatus ei tuolloin enää ole yksityinen, vaan siitä tulee yhteisöllisyyden piiriin kuuluva asia. (Mahkonen 2008, 96,131.) Viimeinen vaihtoehto on huostaanotto. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. (L 13.4.2007/ 417).

2.2.2 Nuoren oma käyttäytyminen

Nuoren kohdalla hänen oma käyttäytymisensä saattaa vaarantaa valitettavan usein hänen terveyttään ja kehitystään. Kysymys voi olla vaikkapa päihteiden ja huumaiden käytöstä, koulunkäynnin laiminlyönnistä, rötöstelystä, rikoksiin syyllistymisestä, itsetuhoisuudesta tai vakavista mielenterveyden häiriöistä. Harvoin kysymys on vain yhdestä lapsen elämää vaarantavasta asiasta. Tavallisesti kysymys on eri tekijöiden yhdistelmästä. (Mahkonen 2008, 177.)

2.3 Lastensuojelutyö lastensuojelulainsäädännön toteuttajana

Lastensuojelu on osa perhe- ja yksilökeskeistä sosiaalityötä, jonka tarkoituksena on vaikeaan elämäntilanteeseen joutuneiden lasten ja heidän perheidensä tukeminen selviytymään ongelmistaan sekä kehittymään ja kasvamaan tasapainoiseen

elämään (Mikkola 2004, 61). Sosiaalitoimi on organisaatio, joka tuottaa kansalaisten perus- ja erityissosiaalipalveluita (Mahkonen 2008, 189). Lastensuojelu on osa lapsille ja nuorille tarkoitettua palvelujärjestelmää. Sen tarkoituksena on turvata kaikille lapsille ja nuorille oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun lastensuojelulain ensimmäisen pykälän mukaisesti. (L 13.4.2007/ 417.)

Jako perus- ja erityispalveluihin on olennainen. Ensiksi mainittujen katsotaan kuuluvan hyvinvointivaltion peruselementteihin (Mahkonen 2008, 189). Kattavat peruspalvelut turvaavat lasten asemaa. Riittävä yhteistyö peruspalveluiden kanssa antaa lastensuojelulle mahdollisuuden havaita ja puuttua riittävän varhain ongelmiin. Neuvolat ja päiväkodit ovat luontevia yhteistyökumppaneita työskennellessä lasten asioissa, samoin koulujen terveydenhoitajat ja kuraattorit. He kohtaavat lapsia ja nuoria näiden luonnollisissa toimintaympäristöissä ja siten heillä on mahdollisuus havaita myös lastensuojelullisia tarpeita. He ovat avainasemassa ja heidän tulee olla perillä siitä, miten toimia, jos heille nousee huoli jonkun lapsen tai nuoren pärjäämisestä.

Lastensuojelulain neljännen pykälän mukaan lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Lastensuojelun on pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia sekä puuttumaan riittävän varhain havaittuihin ongelmiin. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. (L 13.4.2007/ 417.)

Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;

- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;
 - 5) itsenäisyyden ja kasvamisen vastuullisuuteen;
 - 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan; sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.
- (L 13.4.2007/ 417.)

3 OPINNÄYTETYÖSSÄ KÄYTETTÄVÄT KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Lapsi ja nuori

Lastensuojelulain kuudennen pykälän mukaan lastensuojelulaissa pidetään lapsesta alle 18-vuotiasta ja nuorena 18-20-vuotiasta.

3.2 Avohuolto

Avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä, jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään (Taskinen 2007, 41).

Avohuollossa korostuu sosiaalityön neuvova ja ohjaava rooli. Perheen kanssa tehdään tiivistä sosiaalityötä ja perheen tarvitsemat tukitoimet mietitään tarkoin sellaisiksi, että perhe kokee saavansa apua ja että ne turvaavat lapsen hyvinvointia. (Räty 2007, 202; Taskinen 2007, 42.)

Avohuollon tukitoimina voidaan järjestää erilaisia palveluja lapsen kehityksen tukemiseksi ja vanhempien kasvatuskäytännön ja –mahdollisuuksien vahvistamiseksi esimerkiksi lasten päivähoidon, lapsiperheiden kotipalvelun, tukihenkilön tai –perheen, perhetyön, vertaisryhmätoiminnan ja loma- ja virkistystoiminnan (Taskinen 2007, 42).

3.3 Huostaanotto

Lastensuojelulain mukaan lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuolto, jos:

- 1) puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai
- 2) lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään. (L 13.4.2007/417)

Mikäli jompikumpi huostaanoton perusteista täyttyy, huostaanoton edellytyksenä on lisäksi se, että avohuollon tukitoimet eivät ole tapauksessa sopivia tai mahdollisia taikka ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi, ja että sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. (Saastamoinen 2010, 24.)

Huostassapidon aikana on sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta. Toimielimen oikeus päättää lapsen päivittäiseen elämään kuuluvista asioista on laaja ja sisältää siis sen, miten lapsen tosiasiallisesta hoidosta huolehditaan (esimerkiksi lapsen päivähoito) tai miten vastataan lapsen erityisiin tarpeisiin (esimerkiksi koulutus tai harrastukset). (Räty 2010, 361.)

3.4 Sijaishuolto

Sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun tai kiireellisesti sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (L 13.4.2007/417.) Lapsen sijoittava kunta on vastuussa siitä, että lapselle valitaan hänen tarpeisiinsa parhaiten vastaava sijaishuoltopaikka ja että se on sellainen, jossa lapsen tarpeenmukainen hoito ja huolenpito voidaan järjestää. Keskeisenä periaatteena sijaishuoltopaikan valinnassa on lapsen etu ja lapsen yksilölliset tar-

peet. Lapsen sijaishuollon muodoksi on valittava se vaihtoehto, joka on lapsen edun, yksilöllisten tarpeiden ja kehityksen kannalta paras. (Saastamoinen 2010, 7.)

Lapsen sijaishuoltopaikassa saama hoito ja kasvatus sisältävät lapsen arjesta huolehtimisen ja perushoidon. Sijaishuollossa lapselle tulee järjestää hänen etunsa mukainen tasapainoinen ja turvallinen kasvuympäristö ja –olosuhteet sekä taata hänen fyysinen ja psyykinen turvallisuutensa. Lapsen hoito ja kasvatus on järjestettävä ja lasta kohdeltava siten, että hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. (Saastamoinen 2010, 2.)

Sijaishuollossa lapsi opetetaan ottamaan itse vastuuta arkensa sujumisesta sekä kasvamaan vastuuntuntoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi opettamalla rajojen ja sääntöjen noudattamista. Sijaishuollossa tulee myös turvata lapsen kokonaisvaltainen turvallisuus, asettaa rajoja ja valvoa lasta. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käytössä tulee noudattaa lakia ja erityistä harkintaa. (Saastamoinen 2010, 3.)

3.4.1 Perhehoito

Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle lapselle mahdollisuus kodinomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. (Saastamoinen 2010, 7-8.)

Ympäri vuorokautista perhehoitoa annetaan perhekodeissa, joita ovat kunnan tai kuntayhtymän hyväksymät toimeksiantosuhteiset sijaiskodit sekä aluehallintoviraston luvan saaneet ammatillista perhehoitoa antavat yksityiskodit. Toimeksiantosuhteisessa perhehoidossa eli sijaiskodissa lapsi saa mahdollisimman paljon tavanomaista perhettä vastaavan kasvu ympäristön. Luvanvaraisessa perhehoidossa eli ammatillisessa perhekodissa lasten kanssa asuvilla ja lasten hoidosta ja kas-

vatuksesta vastaavilla henkilöillä on soveltuva ammatillinen koulutus ja heidän lisäksi yksikössä on usein palkattua henkilökuntaa. (Saastamoinen 2010, 8.)

3.4.2 Laitoshuolto

Laitoshuoltoa järjestetään lastenkodeissa ja koulukodeissa sekä muissa lastensuojelulaitoksissa. Perhehoidon ja laitoshoidon välimaastossa ovat perheryhmäkodit, joita pidetään laitoksina. (Räty 2007, 321.)

Laitoshuoltoon sijoitetaan vaikeahoitoisia ja erityisosaamista edellyttäviä lapsia. Laitosluvan saaneissa yksiköissä on tarvittaessa mahdollisuus käyttää lastensuojelulaisissa säädettyjä rajoitustoimenpiteitä. Laitoksessa henkilöstöllä tulee aina olla tehtävän edellyttämää ammattitaitoa. (Saastamoinen 2010, 10-11.)

Lastensuojelulaitosten toiminnan yleisistä edellytyksistä säädetään lastensuojelulaisissa. Se ei kuitenkaan sisällä yksityiskohtaisia ohjeita sijaishuollon järjestämisestä. (Saastamoinen 2010, 89-90.)

Lastensuojelulain mukaan lapsen sijaishuollossa on noudatettava lapsen hoidossa, kasvatuksessa ja kasvuolojen järjestämisessä, mitä lapsen huollosta ja tapaamisoi-keudesta annetussa laissa on säädetty:

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (L 8.4.1983/361.)

3.5 Sijoitus avohuollon tukitoimena

Yksi avohuollon tukimuoto on lapsen tai perheen sijoitus perhehoitona tai laitoshuoltona. Avohuollon tukitoimena tapahtuvan sijoituksen yhteydessä lapsen huolto ja hänen asioistaan päättäminen säilyvät kokonaan huoltajalla. Huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista lapsen henkilökohtaisista asioista. Avohuollon tukitoimena sijoitettuun lapseen ei voida soveltaa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä eikä lapsen ja lapsen läheisen yhteydenpitoa voida rajoittaa. Mikäli tulee tilanteita, joissa olisi tarkoituksenmukaista soveltaa rajoitustoimenpiteitä, tulee arvioida, onko olemassa edellytykset huostaanotolle. (Saastamoinen 2010, 58,61.)

4 OHJAAJAN TEHTÄVISTÄ LASTENSUOJELULAITOKSESSA

Lastensuojelulaitoksessa ohjaajien perustehtävänä on vastata lasten hyvinvoinnista ja kasvusta. Ohjaajat kantavat vastuuta lapsista ja opastavat elämäntaidoissa. Lastensuojelulaitoksessa asuvan lapsen elämää sävyttävät yhteiskunnalliset tavoitteet kuten koulun käynnin tukeminen ja säännöllisen päivärhythmin oppiminen. Ohjaajat auttavat lasta rakentamaan omaa arkeaan tukemalla koulunkäyntiä sekä motivoimalla ja kannustamalla arjen toiminnoissa. Arjen toiminnoissa tukeminen voi olla hyvinkin konkreettista opettamista lasta huolehtimaan omasta hygieniastaan, huoneensa siivoamisesta tai ruuan laittamisesta. Lapsille opetetaan tietty päivärhythmi: aamulla ylös, säännölliset ruokailut ja illalla nukkumaan. (Roine 1999, 45;Törrönen 2004, 121-122.)

Pitkäaikaisen lastenkodissa asumisen aikana ohjaajista voi kehittyä tärkeitä ihmisiä lapsille. Heidän välilleen kehittyy tunnesuhde, jolloin lapset odottavat itselleen tärkeiden ohjaajien huomiota ja haluavat jakaa heidän kanssaan kokemuksiaan. Nämä ovat sellaisia aikuissuhteita, joita lapset tarvitsevat kiinnittymiseen. (Roine 1999, 45;Törrönen 2004, 121-122.) Se, että lapsella on joku henkilö, jonka kanssa

puhua, joka kuuntelee ja lohduttaa sekä arvostaa, tukee lapsen hyvinvointia (Törrönen 1999, 105).

Ihminen kasvaa itsenäiseksi vain olemalla riittävän kauan suhteessa toiseen ihmiseen. Jotta hyvät arvot siirtyisivät lapseen, hän tarvitsee aikuisen hoivaa ja opastusta. Lapselle kehittyy kyky säädellä omia tunnetilojaan, kun aikuinen ensin säätelee niitä. Tällaisten tunnetaitojen oppimiseen lapsi tarvitsee kasvatuksellisia keskusteluita aikuisen kanssa, joka kuuntelee ja ymmärtää lapsen elämäntilannetta. Kun lapsi on saanut riittävän pitkän kokemuksen auttavasta ja hänen parastaan ajattelevasta aikuisesta, oppii hän pitämään itsestään huolta. (Purjo 2009, 65; Tuovila 2008, 174.) Ohjaajan tehtävä on myös luoda tilanteita, joissa lapsi voi kokea onnistumista. Kun se liittyy johonkin lapselle tärkeään, onnistumisen tunne tukee lapsen itsetuntoa ja kykyä selviytyä elämästä. (Törrönen 1999, 90.)

Huolenpitoon kuuluu myös lasten toiminnan rajoittaminen. Lasten tulee noudattaa osaston sääntöjä. Rajoittamiseen liittyy myös aggressiivisen lapsen hillitseminen ja joskus kiinnipitäminen. Aggressiiviseen käytökseen tulee aina puuttua, ettei lapsi pääse vahingoittamaan itseään tai muita. Lapsen rauhoituttua tilanne käydään läpi hänen kanssaan keskustellen. Aikuisjohtoisuuden säilyminen vaikeissa tilanteissa ja säännöistä kiinnipitäminen sekä se, että aikuinen pystyy vastaanottamaan lapsen pahan olon ja ahdistuksen tunteet, auttaa lasta luottamaan aikuisiin ja heidän tarjoamaansa turvaan. ((Roine M. 1999, 46.)

5 RAJOITUSTOIMENPITEET LASTENSUOJELUSSA

Pitkin 1990-lukua esitettiin erilaisia vaatimuksia vuoden 1983 lastensuojelulain uudistamiseksi. Vuonna 1990 tehtiin lastensuojelulakiin muutos, jossa korostettiin perheen ja lapsen oikeusturvanäkökohtia. Sijaishuollon pakkotoimityöryhmä esitti 1990-luvun loppupuolella lukuisia korjaavia ja oikeusturvanäkökohdat huomioivia muutoksia lastensuojelulaissa säädettyihin pakotteisiin ja rajoituksiin. Säännösvalmisteluun tämä niin kutsuttu ”Kososen paketti” tuli vuonna 2004 ja

eduskunta hyväksyi lastensuojelulain muutokset siten, että rajoituksia koskevat säännökset tulivat voimaan 1.11.2006. (Räty 2007, 5.)

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön. Sijaishuollossa tulee tilanteita, joissa turvallisuuden takaamiseksi on rajoitettava lasta. Työntekijä joutuu miettimään, mikä on eettisesti oikein ja lain mukaan sallittua. Onko esimerkiksi oikein rajoittaa nuorta eristämällä hänet muista, voiko tarkistaa nuoren tavarat, kun nuori palaa kotilomilta? Voiko nuorelta ottaa tavaroita pois? Saako rajoittaa nuoren kännykän käyttöä tai kotilomia? (Helmejoki 2006, 50.)

Sijaishuollossa työskentelevät ammattihenkilöt tietävät, mistä jokapäiväisistä kysymyksistä ja solmukohdista arki laitoksissa muodostuu (Mahkonen 2005, 151). Elämä sijaishuoltoapaikassa on osin samanlaista kuin se on itse kunkin jokapäiväisessä elämässä. Syödään, opiskellaan, tehdään töitä, katsotaan TV:tä, surffataan netissä, ”heitetään läppää”, riidellään, tapellaan, sovitaan, arvostellaan muita, mietitään raha-asioita, pohditaan tulevaisuutta. (Mahkonen 2005, 143-144.)

Jokapäiväisten asioiden ohella tulee myös vaikeasti ratkaistavia tilanteita. Pääosin ne liittyvät rajojen asettamiseen teini-ikäisille pojille ja tytöille: voiko lasta kieltää käyttämästä kännykkää, onko soveliasta puuttua lapsen seksuaaliteetin ilmentymisiin, saako määrätä pukeutumisesta, meikkaamisesta, tupakoinnista, tatuoinneista, voiko katsoa mitä aineita ja tavaroita lapsi on tuonut mukanaan ollessaan väliaikaisesti läheisiään tapaamassa, onko sallittua ottaa aineita ja tavaroita pois, saako puhalluttaa lasta, voiko häntä pitää kiinni hänen saadessaan niin sanotun primitiivireaktion? (Mahkonen 2005, 143-144.)

Yleensä rajoittamiseen riittävät kotikasvatukselliset säännöt ja ohjeet, mutta toisinaan joudutaan turvautumaan lapsen perusoikeuksia rajoittaviin toimiin, joita lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimet ovat. Kotikasvatus pyrkii tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä opettamalla lapsia noudattamaan sääntöjä ja tapoja sekä ohjaamalla lapsia vastuullisuuteen. Myös rajoitustoimenpiteet pyrkivät tukemaan lapsen kasvua ja kehitystä, mutta ne ovat ankarampia puuttuessaan lapsen perusoikeuksiin. Onkin erotettava kotikasvatukseen kuuluvat rajat ja rangaistukset sekä

lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet toisistaan. Tätä rajaa ei ole aina helppo määrittellä. Rajoitustoimet ovat normaaleista laitoksen arkeen kuuluvista käytännöistä poikkeavia toimenpiteitä, joilla rajoitetaan lasten mahdollisuuksia toimia ja osallistua laitoksen arjen elämään. Normaaaleja käytäntöjä ovat kotiaskareet, ruokailu-, nukkumaanmeno- tai kotiintuloajat ja poikkeavia käytäntöä esimerkiksi eristäminen tai liikkumavapauden rajoittaminen. Lasten ja työntekijöiden oikeusturvan kannalta on kuitenkin tärkeää, että rajoittamistavat on selkeästi määritelty ja tiedostettu. (Hoikkala 2009, 45; Rätty 2007, 358; Saastamoinen 2010, 153; Sallinen 2005, 156.)

Rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on osaltaan pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. (Rätty 2007,331.) Jos lapsen etu vaarantuu merkittävästi, ihmis-, perus- ja vapausoikeuksia voidaan rajoittaa (Mahkonen 2008, 48). Lastensuojelulain tarkoittamia rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä ovat:

1. Yhteydenpidon rajoittaminen
2. Aineiden ja esineiden haltuunotto
3. Henkilöntarkastus
4. Henkilönkatsastus
5. Omaisuuden tai tilojen tarkastaminen
6. Lähetyksen tarkastaminen ja luovuttamatta jättäminen
7. Kiinnipitäminen
8. Liikkumisvapauden rajoittaminen
9. Eristäminen
10. Erityinen huolenpito

5.1 Perustuslaki ja lastensuojelun rajoitustoimenpiteet

Suomen perustuslaissa on säädetty kansalaisten perusoikeuksista, kuten oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Perusoikeuksilla turvataan myös ihmisen liikkumavapaus, yksityiselämän suoja, omaisuuden suoja ja oikeusturva. (Saastamoinen 2010,151.) Perustuslain 10 §:n mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Perustuslain 19 §:ssä on julkiselle vallalle säädetty velvollisuus tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointia ja yksilöllistä kasvua. (L 11.6.1999/731.)

Rajoitustoimenpiteet koskevat aina jonkun perusoikeuden rajoittamista. Tästä syystä rajoitustoimenpidettä käytettäessä on aina punnittava sen välttämättömyyttä tavoitellun päämäärän saavuttamiseksi. Käytännössä tulee pyrkiä siihen, että rajoitustoimenpiteisiin ei tarvitsisi turvautua kovin usein. Ensisijaisesti asiat tulisi ratkaista muilla sosiaalityön keinoilla. Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden keskeisenä tavoitteena on osaltaan pyrkiä turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja samalla lapsen itsensä tai toisen henkilön suojaaminen. Sen tavoitteena on myös lapsen jotakin perusoikeutta rajoittamalla turvata lapsen vahvempi perusoikeus eli perustuslain 19 §:n säätelemä oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon. Tätä tarkoitusta varten, kun kysymys on lapsen kokonaisvaltaisesta hoidosta ja huolenpidosta, on joissain tapauksissa turvauduttava lain tarkoittamiin rajoitustoimenpiteisiin. Harkittaessa rajoitustoimenpiteiden käyttöä, on arvioitava siis aina, missä laajuudessa puututaan kulloinkin lapsen perusoikeuksiin. Rajoitustoimenpiteitä ei saa koskaan käyttää rangaistuksina. (Räty T. 2007, 329-331; Saastamoinen 2010, 152.)

Perusoikeuksien rajoittamisen on perustuttava aina lakiin. Rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määriteltyjä. (Räty 2007, 329.) Esimerkiksi yhteydenpidon rajoittamista koskevassa päätöksessä on ilmoitettava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu sekä millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa rajoitus toteutetaan. Päätöksestä pitää myös ilmetä, milloin rajoitus alkaa ja milloin se päättyy. (Räty 2007, 352.) Perustuslain 22 §:ssä on

säädetty julkiselle vallalle tehtäväksi turvata ja edistää perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Tämä merkitsee, että viranomaisten on rajoitustoimenpiteitä toteuttaessaan ja niitä toimeenpannessaan pyrittävä turvaamaan lapselle ja hänen perheelleen kuuluvien perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen valitsemalla rajoitustoimenpiteistä se toimenpide, joka kulloinkin vähiten loukkaa kysymyksessä olevaa lapselle tai hänen perheelleen kuuluvaa perusoikeutta. (Räty 2007, 330.)

5.2 Säännösten soveltamisala

Lastensuojelulain 62 ja 63 §:ssä tarkoitettuja rajoituksia eli yhteydenpidon rajoittamista sovelletaan sekä perhehoitona että laitoshuoltona järjestetyssä sijaishuollossa ja muita rajoitustoimenpiteitä ainoastaan laitoshuoltona järjestettävässä sijaishuollossa (Räty 2007, 332). Rajoitustoimia voidaan järjestää ja toimeenpanna vain lääninhallituksen, nykyään aluehallintoviraston, luvan saaneissa lastensuojelulaitoksissa (Räty 2007, 336). Lapsen tulee olla sijoitettuna huostaanottopäätöksellä, kiireellisen sijoituksen päätöksellä tai hallinto-oikeuden väliaikaisella määräyksellä (Saastamoinen 2010, 155). Mikäli perhehoidossa oleva lapsi tarvitsee rajoitustoimenpiteitä, on kunnan sijoitettava lapsi hänen tarpeitaan vastaavaan sijaishuoltoon (Räty 2007, 337).

Lastensuojelulain perusteella lapselle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshuoltoa joko yksin häneen kohdistuvana tai yhdessä hänen vanhempiansa, huoltajiensa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa tai kasvatuksessa lapsi on. Avohuollon tukitoimena sijoitettuun lapseen ei voida kohdistaa rajoitustoimenpiteitä. Mikäli avohuollon sijoituksen aikana ilmenee usein sellaisia tilanteita, joissa lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämiseksi tulisi voida soveltaa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä, tulee harkittavaksi, tuleeko ryhtyä huostaanottoon. (Saastamoinen 2010, 156-157.)

Koska rajoitustoimenpiteitä ei voida kohdistaa avohuollon tukitoimena sijoitettuihin lapsiin vaan ainoastaan huostaan otettuihin, tämä voi johtaa yksikössä tilanteisiin, jotka voivat olla lapsille epäselviä. Lapset ovat yleensä tarkkoja tasapuoli-

suudesta ja oikeudenmukaisesta kohtelusta, joten tällainen eriarvoisuus voi tuntua heistä jopa syrjinnältä. (Mahkonen 2008, 97.)

5.3 Rajoitustoimet

5.3.1 Yhteydenpidon rajoittaminen

Lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin hänelle tärkeisiin ihmisiin voidaan rajoittaa, jos yhteydenpidosta ei ole voitu sopia asiakassuunnitelmassa ja jos:

1. yhteydenpito vaarantaa lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä tai
2. yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle tai
3. rajoittaminen on välttämätöntä vanhempien tai perheen muiden lasten, perhekodin tai laitoksen muiden lasten tai henkilöstön turvallisuuden vuoksi tai
4. 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa; sama koskee myös 12 vuotta nuorempaa lasta, jos hän on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. (Taskinen 2007, 93.)

Päätöksen yhteydenpidon rajoittamisesta tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Yhteydenpidon rajoitus on määräaikainen, enintään yksi kerrallaan. Lyhytaikaisesta, enintään 30 vuorokautta kestävästä rajoittamisesta voi päättää myös lastensuojelulaitoksen johtaja. (Taskinen 2007, 93.)

Päätöksellä voidaan

1. rajoittaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan tai muita läheisiään
2. rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä puhelimitse tai muita yhteydenpitolaitteita tai välineitä käyttäen

3. lukea ja pidättää lapsen lähettämä tai hänelle osoitettu yksittäinen kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai tarkastaa ja pidättää muu lähetys sekä
4. ottaa rajoituksen ajaksi sijaishuoltopaikan haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet ja rajoittaa niiden käyttöä.
(Taskinen 2007, 94.)

Samoin edellytyksin kuin voidaan tehdä yhteydenpidon rajoitustoimi, voidaan lapsen olinpaikka huostassapidon aikana jättää ilmaisematta vanhemmille tai huoltajille (Taskinen 2007, 94).

5.3.2 Aineiden ja esineiden haltuunotto

Laitoksen haltuun on otettava lapselta

- päihtymistarkoituksessa käytettävät aineet
- tällaisen aineen käyttöön erityisesti soveltuvat välineet
- lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen tarkoitettut aineet tai esineet

Laitoksen haltuun on myös otettava aineet tai esineet, jotka ominaisuuksiensa puolesta soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä näihin tarkoituksiin. Laitoksen haltuun saadaan lisäksi ottaa sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut aineet ja esineet. Haltuunoton voi tehdä laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. (Taskinen S. 2007, 94-95.)

5.3.3 Henkilöntarkastus ja henkilönkatsastus

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään käyttötarkoituksen tai ominaisuuksien perusteella turvallisuutta vaarantavia aineita ja esineitä, hänelle saadaan asian tutkimiseksi tehdä henkilöntarkastus. Henki-

löntarkastuksella tarkoitetaan sen tutkimista ja tarkastamista, mitä lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään taikka vaatteiden ja ihon väliin kätkeytyneenä. Säännöksen tarkoittamien perusteltujen syiden olemassaoloa voidaan arvioida esimerkiksi lapsen käyttäytymisen perusteella. Perusteltujen syiden olemassaoloa voidaan arvioida myös lapsen tilanteesta ja hänen taustastaan muuten, esimerkiksi sosiaaliviranomaiselta tai poliisilta saatujen tietojen perusteella. (Saastamoinen 2010, 224-225.)

Tarkastuksen tekee laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa, jollei erityisestä syystä muuta johdu. Tarkastuksen tekijän ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksen tekijä voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi. (Taskinen 2007, 95.)

Jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita, häneen saadaan kohdistaa henkilönkatsastus (Taskinen 2007, 95). Henkilönkatsastuksen avulla pyritään selvittämään lapsen mahdollista päihteiden käyttöä ja sen keskeisenä tavoitteena on päihteiden, erityisesti huumeiden, käytön varhainen tunnistaminen. Tarkoituksena on mahdollistaa, että lapsen henkeä, terveyttä tai turvallisuutta vaarantavaan päihteiden käyttöön voidaan tilanteen pahenemisen estämiseksi puuttua. Henkilönkatsastuksen tavoitteena tulee aina olla lapsen suojeleminen ja auttaminen, eli se, että lapselle voidaan antaa tarkoituksenmukainen, riittävä ja oikea-aikainen hoito ja huolto sekä mahdollistaa tarvittava hoitoonohjaus. (Saastamoinen 2010, 230.)

Henkilönkatsastus käsittää lapsen ruumiiseen kohdistuvan tutkimisen. Henkilönkatsastus voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen taikka veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen. Henkilönkatsastus ei oikeuta ruumiinonteloiden tutkimiseen eikä tunkeutumaan kehon sisälle. Verinäytteen ottaminen edellyttää ihon lävistämistä, joten sen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. (Saastamoinen 2010, 230, 232.)

Katsastuksen toimittaa laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Jos henkilökatsastuksen toimittaa muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö, läsnä on oltava laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva toinen henkilö tai muu tehtävään soveltuvan ammatillisen tutkinnon omaava henkilö. Toisin kuin henkilöntarkastuksessa, tästä kahden henkilön läsnäolosta ei ole henkilökatsastuksen toteuttamisessa poikkeusta. (Saastamoinen 2010, 234.)

5.3.4 Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen

Lapsella on perusoikeutena turvattu oikeus yksityisyyteen myös lastensuojelulaitoksessa mutta hänen käytössään olevat tilat tai hallussaan oleva omaisuus voidaan tarkastaa, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on hallussaan käyttötarkoituksen tai ominaisuuksien perusteella turvallisuutta vaarantavia aineita tai esineitä (Saastamoinen 2010, 239).

Tarkastaminen on tehtävä lapsen ja laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Erityisestä syystä tarkastus voidaan tehdä lapsen tai toisen henkilön läsnä olematta. Lapselle tulee selvittää tarkastuksen syy. (Taskinen 2007, 96.)

Huomattavaa on, että jos on perusteltua syytä epäillä lapselle osoitetun kirjeen tai siihen rinnastettavan viestin tai muun lähetyksen sisältävän esimerkiksi lapsen turvallisuutta vaarantavia esineitä tai päihtymiseen käytettäviä aineita, saadaan lähetyksen sisältö tarkastaa kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä lukematta. Kirjesalaisuus, joka pohjautuu perustuslain yksityiselämän suojaa käsittelevään 10:n pykälään, on ehdoton: ”Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton.” (Taskinen 2007, 96; L 11.6.1999/731.)

Lapsen itsensä lähettämiä kirjeitä tai lähetyksiä ei saa tarkastaa. Mikäli on tarvetta pidättää ja lukea lapsen lähettämää viestiä, se voidaan kuitenkin tehdä yhteyden-

pidon rajoittamista koskevien säännösten perusteella, mikäli perusteet ja edellytykset yhteydenpidon rajoittamiselle on olemassa. (Saastamoinen 2010, 246.)

Tarkastamisesta tekee päätöksen laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Lähetyksen luovuttamatta jättämisestä tekee päätöksen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Lapsen ja työntekijän oikeusturvan turvaamisen takia lähetyksen tarkastaminen on aina tehtävä lapsen ja laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. (Saastamoinen 2010, 247; Taskinen 2007, 96.)

5.3.5 Kiinnipitäminen

Laitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos

- lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja
- kiinnipitäminen on välttämätöntä lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi taikka
- omaisuuden merkittävän vahingoittamisen estämiseksi. (Taskinen 2007, 97.)

Kiinnipitämisen on oltava luonteeltaan hoidollista ja huollollista sekä kokonaisuutena arvioiden puolustettavaa, kun otetaan huomioon lapsen käyttäytyminen ja tilanne muutoinkin (Taskinen 2007, 97).

Kiinnipitämisen tarkoituksena on turvata lapsen oikeus välttämättömään huolenpitoon. Kiinnipitämisellä tarkoitetaan ainoastaan lapsen fyysistä kiinnipitämistä, minkäänlaisten välineiden, esimerkiksi maton, käyttö ei ole sallittua. Kiinnipitämistä on pidettävä viimesijaisena keinona. Tilanteen tulee olla sellainen, ettei lapsen rauhoittaminen muutoin kuin kiinnipitämällä ole mahdollista tai tuota tulosta. Lapsen rauhoittamiseksi on aina pyrittävä käyttämään lievintä tavoitteeseen johtavaa keinoa. Laitoksen resursseista riippuu, miten paljon henkilökunnalla on aikaa

ja jaksamista pyrkiä hoitamaan uhkaava tilanne esimerkiksi lasta rauhoittavalla puhumisella. (Saastamoinen 2010, 254.)

5.3.6 Liikkumisvapauden rajoittaminen

Mikäli lapsen huollon kannalta on välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaisista, hänelle voidaan asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista. Edellytyksenä on, että

- lapsi on otettu huostaan sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään; tai
- lapsi laitoksessa käyttäytyy edellä mainitulla tavalla; tai
- rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä. (Taskinen 2007, 97-98.)

Liikkumisvapauden rajoittamisesta voidaan tehdä päätös korkeintaan seitsemän vuorokauden ajaksi. Mikäli rajoittaminen on tämän jälkeen edelleen tarpeen, asiasta on tehtävä uusi päätös. Yhtäjaksoisesti liikkumisvapautta saa rajoittaa enintään 30 vuorokautta. (Taskinen 2007, 98.)

Lapselle voidaan kuitenkin asettaa kasvatukseen kuuluvia rajoituksia kuten esimerkiksi kotiintuloaika tai rajoituksia siihen, missä lapsi saa liikkua vapaa-aikanaan. Lastensuojelulain mukaisesta liikkumisvapauden rajoittamisesta on kyse silloin, kun lapsen liikkumisvapautta rajoitetaan niin, että hänellä ei ole mahdollisuutta tehdä normaaleita hänen arkeensa kuuluvia asioita, kuten osallistua harrastustoimintaan ja tavata ystäviä. Liikkumisvapauden rajoittamisesta on kyse, kun joudutaan rajoittamaan lapsen liikkumista enemmän kuin vastaavan ikäisen lapsen kohdalla tavanomaisessa kasvatuskäytännössä tehdään, jotta sijoituksen tarkoitus ja tavoitteet toteutuvat. (Saastamoinen 2010, 261.)

5.3.7 Eristäminen

Lapsi saadaan eristää laitoksen muista lapsista, jos

- hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka, jos
- eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä lapsen hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä (Taskinen 2007, 98).

Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttää. Eristämistä ei saa ilman uutta päätöstä jatkaa yhtäjaksoisesti yli 24 tuntia. Eristämisen pisin kokonaisaika ei saa ylittää 48 tuntia. Eristämisen tulee tapahtua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. Kun lapsi on määrätty eristettäväksi, on samalla määrättävä, kenen tehtävänä on huolehtia lapsen turvallisuudesta. Lapsen olosuhteet eristämisen aikana on järjestettävä niin, että lapsi saa riittävän huolenpidon ja hoidon sekä mahdollisuuden keskustella hoitajan kanssa. (Saastamoinen 2010, 265.)

Lapsen lukitsemista omaan huoneeseensa pidemmäksi aikaa voidaan pitää eristämisen luonteisena toimenpiteenä. Eristämisestä ei kuitenkaan ole kyse, jos lapsi lyhytaikaisesti pyydetään omaan huoneeseensa rauhoittumaan ja hänen poistumisensa huoneesta tänä aikana estetään. (Saastamoinen 2010, 268.)

5.3.8 Erityinen huolenpito

Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan sijaishuollossa olevalle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa. Tavoitteena on katkaista lasta itseään vahingoittava käyttäytyminen ja mahdollistaa hänelle kokonaisvaltainen huolenpito. Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää

- vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun
- lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. (Taskinen 2007, 99.)

Erityisen huolenpidon aikana mahdollistetaan lapsen pitäminen hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa laitoksen tiloissa, esimerkiksi yhdellä osastolla niin, että laitoksen henkilökunta ja mahdollisesti lukitut ovet ja ikkunat estävät lapsen vapaan poistumisen. Ulkoilu ja muut käynnit laitoksen ulkopuolella esimerkiksi harrastustoiminnassa on luvanvaraista ja tapahtuu henkilökunnan välittömässä valvonnassa. (Saastamoinen 2010, 276.)

Erityisellä huolenpidolla pyritään lapsen kohdennettuun hoitamiseen niin, että hoidossa huomioidaan erityisesti lapsen psyykkisen hoidon tarve. Tällöin korostuu tiivis yhteistyö lasten- ja nuortenpsykiatrian kanssa. Erityisen huollon tulee olla kokonaisvaltaista hoidon ja huolenpidon järjestämistä, jonka aikana pyritään intensiivisellä työskentelyllä luomaan edellytykset lapsen tarpeet mahdollisimman hyvin huomioon ottavan sijaishuollon onnistumiselle. (Saastamoinen 2010, 276.)

Erityisen huolenpidon tarkoituksena on muun muassa luoda lapselle tunnepohjainen, vahva ja luottamuksellinen kontakti aikuiseen ihmiseen. Tällainen suhde saattaa muodostua lapselle ensimmäistä kertaa koko lapsen elämän aikana vasta sijaishuollossa. Erityisen huolenpidon aikana lapsella on mahdollisuus pysähtyä tarkastelemaan omaa tilannettaan harkiten, monipuolisesti ja aikuisten ihmisten tukemana. Luottamuksellisen suhteen luomisen jälkeen lapsi voi paremmin sitoutua hänelle järjestettävään jatkohoitoon. (Saastamoinen 2010, 277.)

Päätöksen erityisen huolenpidon aloittamisesta tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Päätöksen tulee perustua lapsen tilanteen moniammatilliseen arvioon. Erityistä huolenpitoa voidaan järjestää enintään 30 vuorokauden ajan. (Taskinen 2007, 100.)

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMINEN

6.1 Tutkimusaiheen valinta

Kiinnostukseni lastensuojelutyöhön on ollut ehkä suurin kannustin opiskeluuni ja olen halunnut hankkia siltä alalta mahdollisimman paljon tietoa ja kokemusta. Olen siksi valinnut myös opinnäytetyöni aiheen lastensuojelun alueelta. Kiinnostavia aiheita olisi ollut monia mutta rajoitustoimet valikoituivat aiheekseni työelämän kokemuksistani. Olen työskennellyt opintojen ohessa eräässä lastensuojelulaitoksessa ja käyttänyt siellä rajoitustoimia. Kirjoittaessani selvitystä erään kiinnipitotilanteen jälkeen aloin miettiä, kuinkahan paljon erilaisia rajoitustoimia käytetään eri lastensuojelulaitoksissa ja miten työntekijät suhtautuvat niihin. Koetaanko niiden vain lisäävän byrokratiaa ja hankaloittavan päivittäistä työtä vai koetaanko niiden olevan tehokkaita ja asianmukaisia niihin liittyvästä paperityöstä huolimatta?

6.2 Aikaisempia tutkimuksia ja selvityksiä

Rajoitustoimien käyttöä ei ole maassamme toistaiseksi kovin paljon tutkittu. Asiaa selittänee ylipäänsä laitoshoidon maassamme koskevan tiedon ja valvonnan vähäisyys. Lastensuojelulaitosten toiminnan ja rajoitustoimien käytön valvonta kuuluu lääninhallitukselle eli nykyiselle aluehallintovirastolle. (Kekoni 2009, 219.) Toiminnassa olevista lastensuojelulaitoksista ei ole kuitenkaan koottua valtakunnallista tietoa, joten rajoitustoimistakin on vaikea saada tietoa valtakunnallisesti (Hemming 2009, 45). Laitoksissa on tietoa rajoittamistoimien käytöstä sekä oletettavasti lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä mutta yhtenäistä, valtakunnallista rekisteriä ei ole (Hemming 2009, 45).

Lastensuojeluun liittyvää tilastointia on monenlaista mutta se on liittynyt esimerkiksi avohuollon asiakasmääriin ja syihin, jotka ovat johtaneet lastensuojelullisiin toimenpiteisiin. On myös tilastoitu huostaan otettujen ja sijoitettujen lasten ja nuorten määriä sekä syitä, jotka ovat johtaneet huostaanottoon. Perhetilannetta on

tarkasteltu mm. lasten määrän, huoltajien määrän ja heidän työssäkäyntinsä perusteella. (Stakes 2007, 4.)

Nykyään on kuitenkin alettu kiinnittää huomiota myös siihen, että lapsen ja nuoren oikeuksien turvaaminen edellyttää rajoitustoimenpiteiden käytön systemaattista seuranta ja arviointia. Välineitä ei siihen ole kuitenkaan valtakunnallisesti järjestetty. Olisi esimerkiksi tarpeen tietää, mitkä laitokset käyttävät erityistä huolenpitoa, keskittyykö se joihinkin laitoksiin erityisesti ja millaiset resurssit niillä on antaa lain tarkoittamaa erityistä huolenpitoa. Rajoitustoimien käytöstä ja erityisen huolenpidon päätöksistä ja niihin liittyvistä valituksista tulisi olla käytettävissä valtakunnallinen tietopohja. (Heino, Heinonen 2008, 117–118.)

6.3 Opinnäytetyön tavoite ja tutkimustehtävä

Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää lastensuojelulaitoksen ohjaajien kokemuksia ja näkemyksiä rajoitustoimien käytöstä. Tutkimuskysymykset ovat:

- mitä rajoitustoimia ohjaajat ovat käyttäneet ja minkälaisissa tilanteissa?
- ovatko rajoitustoimenpiteet riittäviä ja oikein kohdistettuja ajatellen lastensuojelulaitoksen arkea?
- onko ohjaajien mielestä lastensuojelulain ohjeistus riittävän tarkkaa?
- vaikuttaako kirjaamisvelvoite rajoitustoimien käyttöön tai työn vaativuuteen ja mihin kirjaamisessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota?
- miten laitoksissa on järjestetty niin sanottu jälkipuinti?
- minkälaista koulutusta ja perehdytystä työnantaja on järjestänyt?

6.4 Tutkimusmenetelmä ja kohdejoukko

Tutkimusmenetelmä koostuu niistä tavoista ja käytännöistä, joilla havaintoja kerätään (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 2007, 178). Opinnäytetyön aineisto on kerätty lomakekyselyllä. Kysely tai haastattelu on hyvä keino saada selville, mitä tutkittavat ajattelevat, tuntevat, kokevat tai uskovat (Hirsjärvi ym., 2007, 180). Vastaaja saa rauhassa miettiä vastauksiaan ja käyttää siihen aikaa sen verran kuin haluaa.

Koska vastaajat ovat lastensuojelun ammattilaisia, he tuntevat aiheen eivätkä kukaan apua kysymysten ymmärtämiseksi.

Tutkimus voi olla määriin kohdistuvaa eli kvantitatiivista tai laatuun kohdistuvaa eli kvalitatiivista. Tässä opinnäytetyössä on käytetty kvalitatiivista lähestymistapaa. Kvalitatiivinen tutkimus sopii arjen kuvaamiseen, johon tässä opinnäytetyössä pyritään. Arjen kuvaamiseen sisältyy ajatus todellisuuden moninaisuudesta. Samoja asioita voidaan kuvata monenlaisin tavoin. Se, millaista tietoa pidämme tärkeimpänä, riippuu siitä, mistä olemme kiinnostuneita tai mitä tietoa tarvitsemme käytännössä. Kyselyä suunnitellessani minua kiinnosti enemmän, minkälaisia rajoitustoimia on käytetty ja minkälaisissa tilanteissa eikä esimerkiksi käytettyjen rajoitustoimien määrä. Tavoitteena oli saada kokonaisvaltaisempi käsitys rajoitustoimien käytöstä kuin mitä pelkästään määriä kyselemällä olisi voinut saada. Kokonaisvaltaisuus on myös eräs kvalitatiivisen tutkimuksen ominaisuus verrattaessa sitä kvantitatiiviseen tutkimukseen. (Hirsjärvi ym. 2007, 157).

Kysely kohdistettiin lastensuojelulaitosten työntekijöille. Pyysin tutkimuslupaa kaupungin laitoksia varten Porin kaupungin lastensuojelun päälliköltä sekä kolmesta yksityisestä lastensuojelulaitoksesta. Luvan sain yhdestä yksityisestä laitoksesta sekä kaupungin laitoksia varten (liitteet 2,3). Toiveeni oli, että jokaisesta laitoksesta ainakin noin 3-4 työntekijää vastaisi kyselyyni, koska ennen kaikkea odotin vastauksia sellaisilta henkilöiltä, jotka ovat käyttäneet rajoitustoimia.

6.5 Tutkimusaineiston keruu

Aineisto kerättiin laatimalla kyselylomake, jossa oli taustakysymysten lisäksi avoimia kysymyksiä, joihin vastaaja sai vastata omin sanoin. Teemoina olivat: a) rajoitustoimien käyttöön liittyneet tilanteet, b) rajoitustoimien tarkoituksenmukaisuus ja riittävyys, c) rajoitustoimiin liittyvät kirjaamisvelvoitteet, d) jälkipuinti sekä e) koulutus ja perehdytys rajoitustoimien käyttöön.

Tutkimusluvut saatuani lähetin kolmeen kaupungin laitokseen ja yhteen yksityiseen laitokseen yhteensä 30 kyselylomaketta (liite 4), täytettyjä kyselyjä palautui

11 kpl. Yhdestä laitoksesta ei palautettu yhtään lomaketta. Vastaukset palautettiin minulle vastauskuoressa, joten vastaajien henkilöllisyys ja työpaikka jäivät minulle tuntemattomiksi. Vastausten lukumäärä oli lähes odottamani. Olin arvioinut, että noin 3-4 työntekijää laitosta kohden vastaisi. Rajoitustoimet ovat äärimmäinen keino ohjaajan työssä eikä jokainen ohjaaja ole niitä välttämättä käyttänyt. Kyselyn saatekirjeessä (liite 1) olin toivonut, että ainakin ne työntekijät vastaisivat, jotka ovat käyttäneet rajoitustoimia. Vastausten perusteella voi olettaa, että kyselyyn todellakin vastasivat juuri tällaiset henkilöt.

6.6 Tutkimusaineiston käsittely ja analysointi

Tutkimusaineiston käsittelyä ja analysointia helpotti kysymysten ryhmittely tiettyjen teemojen mukaan. Saatua vastauslomakkeet aloin koota vastauksia kysymyksittäin listoiksi ja taulukoiksi, jotta pystyin helpommin hahmottamaan eri ohjaajien vastauksia. Näin pystyin muodostamaan niistä kokonaiskuvaa, miten rajoitustoimet näkyvät ohjaajan työssä ja minkälaisia ajatuksia ohjaajilla on niistä. Mielipiteet olivat luonnollisesti erilaisia, joltain osin jopa toisilleen vastakkaisia mutta tavoitteena ei olekaan ollut löytää mitään yhteneväistä, yksimielistä kertomusta vaan nimenomaan tuoda esille eri ohjaajien erilaisia ajatuksia ja kokemuksia. Vastauksista olen hakenut yhteisiä teemoja ja niistä olen vetänyt johtopäätöksiä siitä, miten rajoitustoimet näkyvät ohjaajien työssä ja mitä ajatuksia ohjaajilla on niihin liittyen.

7 TUTKIMUSTULOSTEN ANALYSOINTI

7.1 Vastaajien taustaa

Kyselyyn vastasi 11 henkilöä. Heistä kaksi oli vastaavia ohjaajia ja loput yhdeksän ohjaajia. Vastaajilla oli eripituisia työuria takanaan: alle 10 vuoden työkokemus lastensuojelusta oli neljällä vastaajalla, 10-20 vuoden työkokemus oli kahdel-

la vastaajalla ja 21-36 vuotta oli neljällä vastaajalla. Lyhyin työkokemus oli kolmen vuoden pituinen.

Yksityisistä lastensuojelulaitoksista tuli 6 vastausta ja kaupungin laitoksista 5. Laitoksissa asui vastaushetkellä 7-11 lasta. Lastensuojelulain mukaan yhdessä asuinyksikössä saadaan hoitaa yhdessä enintään seitsemää lasta tai nuorta (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417). Kyselyn perusteella voi päätellä, että jossain laitoksessa on vastaushetkellä ollut lapsia niin sanotuilla ylipaikoilla. Tämä onkin mahdollista siirtymäsäännöksen nojalla. Siirtymäsäännöksellä on mahdollistettu useamman kuin seitsemän lapsen asuminen yhdessä samassa asuinyksikössä vuoden 2010 loppuun asti, sen jälkeen kussakin asuinyksikössä saa hoitaa enintään seitsemää lasta. (Hammarberg 2010, 10)

Vastaushetkellä laitoksissa asui eniten murrosikäisiä: 13-17 –vuotiaita oli kaikkien vastaajien laitoksissa, kuuden vastaajan laitoksessa oli 4-6 –vuotiaita ja kolmen vastaajan laitoksessa oli 7-12 –vuotiaita. Näissä vastauksissa näkee sen suuntauksen, että pienet lapset sijoittuvat yleensä sijaisperheisiin tai perhekoteihin. Nuoret ja haastavammat lapset sijoittuvat laitoksiin.

Kaikki vastaajat olivat käyttäneet ainakin jotakin rajoitustoimea. Seuraavassa taulukossa näkyvät näiden vastaajien käyttämät rajoitustoimet ja niiden määrät:

Yhteydenpidon rajoitus	1
Aineiden ja esineiden haltuunotto	9
Henkilöntarkastus	8
Henkilönkatsastus	9
Omaisuuuden ja lähetysten tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen	4
Kiinnipitäminen	8
Liikkumisvapauden rajoittaminen	11
Eristäminen	2
Eriytynyt huolenpito	3

Kuva 1. Kyselyyn osallistuneiden käyttämiä rajoitustoimia

7.2 Rajoitustoimenpiteiden käyttöön liittyneet tilanteet

Vastaajat ovat kirjoittaneet vapaamuotoisesti erilaisista tilanteista, joissa on jouduttu käyttämään jotakin rajoitustoimea. Rajoitustoimea edeltäneet tilanteet ovat useimmiten liittyneet lapsen/nuoren aggressiiviseen käytökseen (6), luvattomaan poistumiseen laitoksesta tai lomalta palaamatta jättämiseen (9). Myös alkoholin hallussapito (5) oli usein aiheuttanut rajoitustoimen käytön. Vastaajat kertoivat seuraavanlaisia esimerkkejä:

Nuori riehunut, käyttäytynyt väkivaltaisesti itseään ja työntekijöitä kohtaan. (Vastaaja 11)

Nuori jättänyt palaamatta sovitusti laitokseen, ollut hatkareissussa. (Vastaaja 11)

Alaikäisellä vahvan alkoholijuoman hallussapito. (Vastaaja 4)

Yksi vastaaja kertoo tilanteesta, jossa lapsen äiti oli käyttäytynyt asiattomasti ja se oli johtanut yhteydenpidon rajoittamiseen:

Äidin jatkuva häirintä puhelimitse. Lapsille soitti useita kertoja päivässä, jopa kouluaikana. Törkeyksien puhuminen lastensuojelulaitoksen työntekijöistä. (Vastaaja 6)

Harvinaisempi tilanne on ollut seuraava:

Lapsen oman terveyden vaarantaminen esim. liikkumalla heikoilla jäillä, tulenteko vanhan rakennuksen sisätiloissa. (Vastaaja 6)

Näiden esimerkkien perusteella voi nähdä rajoitustoimien lähtökohtana olevan huostaanoton turvaamisen siten, että suojataan lasta itseään tai suojataan muita, kun lapsi on vaaraksi itselleen. Rajoitustoimet puuttuvat yksilön perusoikeuksiin, mutta toisinaan ei ole muutakaan vaihtoehtoa, kun halutaan turvata lapsen perustuslain 19 §:n säätelemä oikeus ihmisarvoisen elämän edellyttämään välttämättömään huolenpitoon. Myös laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säätelee lapsen huollon tarkoituksella turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaisesti. Saman lain mukaan lapselle

tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. (L 8.4.1983/361.)

7.3 Käytetyt rajoitustoimet

Käytetyimmät rajoitustoimet olivat liikkumisvapauden rajoitus (9), kiinnipito (4) ja aineiden ja esineiden haltuunotto (5). Liikkumisvapauden rajoittamisella oli esimerkiksi haluttu rajata nuoren liikkumista luvattoman laitoksesta poistumisen eli hatkareissun jälkeen tai levottoman käyttäytymisen vuoksi:

Nuori ollut hatkassa, paluun jälkeen rajoitettu nuoren liikkumista. (Vastaaja 9)

Luvatta poistuminen laitoksesta. Ei ole palannut kotilomalta. (Vastaaja 1)

Karkailut, levottomuus. (Vastaaja 4)

Nuoren koskemattomuuteen voidaan puuttua kiinnipidolla pitämällä kiinni lapsesta tämän rauhoittamiseksi, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita (LSL 68 §). Tällaisia tilanteita ilmenee toisinaan lastensuojelulaitoksissa. Vastaajat ovat kertoneet näistä esimerkkejä:

Nuori käyttäytynyt aggressiivisesti, tilanne rauhoitettu kiinnipidolla. Tilanteessa ainakin 2 ohjaajaa. (Vastaaja 7)

Nuori riehunut, käyttäytynyt väkivaltaisesti itseään ja työntekijöitä kohtaan. (Vastaaja 11)

Päihteet ja tupakka tuovat myös omat ongelmansa lastensuojelulaitoksiin. Tupakkaa ja alkoholijuomia on jouduttu ottamaan haltuun:

Hallussa tulentekovälineitä, tupakoita. Laitoksessa ei sallittu joten takavarikoitu esineet. (Vastaaja 9)

Nuori pyydettyäessä antanut viinapullon, jonka olemme ottaneet haltuun. (Vastaaja 3)

Eräs vastaaja kertoo tilanteesta, jossa on jouduttu ottamaan haltuun puhelin, koska lapsi oli käyttänyt puhelinta epäasialliseen tarkoitukseen:

Puhelin, epäasiallisten kuvien ottaminen, 8 v. lapsi. (Vastaaja 2)

Lasten/nuorten alkoholin ja tupakan käyttö on johtanut myös henkilönkatsastuksiin:

Nuori tullut humalassa laitokseen. (Vastaaja 11)

Nuoren huumeiden käyttö. (Vastaaja 6)

Harvinaisempi rajoitustoimi on erityinen huolenpito, josta oli yksi esimerkki. Lapselle on jouduttu järjestämään erityistä huolenpitoa päihteiden käytön takia. Näin voidaan katkaista lapsen itseään vahingoittava käyttäytyminen ja mahdollistaa hänelle kokonaisvaltainen huolenpito:

Päihteiden käyttö. Erityinen huolenpito. Katkaistaan lapsen omasta käytöksestä johtuva terveyden/kehityksen vaarantuminen. (Vastaaja 10)

7.4 Rajoitustoimien tarkoituksenmukaisuudesta ja tulkinnasta

Vastaajia pyydettiin myös arvioimaan, onko lastensuojelulaitoksissa tilanteita, joissa rajoitustoimet eivät olisi riittäviä. Rajoitustoimien lista on varsin pitkä mutta minua kiinnosti tietää, kuinka oikeaan kohdistuvia ne käytännössä työntekijöiden mielestä ovat. Onko laitoksissa tilanteita, joissa olisi tarpeellista jollakin muulla tavalla puuttua lapsen perusoikeuksiin lapsen huolenpidon turvaamiseksi kuin mitä nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa?

Vastaajista neljä yhdestätoista ilmoitti, että heidän mielestään ei ole sellaisia tilanteita, joissa rajoitustoimet eivät olisi olleet riittäviä. Neljä vastaajaa jätti vastamatta kysymykseen. Kahden vastaajan mielestä tällaisia tilanteita on ollut:

On (tilanteita, joissa rajoitustoimet eivät ole riittäviä). Lupaa lukea papereita (esim. päiväkirjoja) selvittämiseen esim. missä hatkareisulainen on. (Vastaja 9)

Luottamuksellisten viestien lukeminen, joskus voisi auttaa tilanteiden ratkaisussa. (Vastaja 7)

Kaivattiin siis lupaa luottamuksellisten viestien tai päiväkirjan lukemiseen, jotta voitaisiin selvittää jokin asia, esimerkiksi laitoksesta luvatta poistuneen nuoren olinpaikka. Perustuslain mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Näin ollen ei myöskään lapsen puheluja saa kuunnella esimerkiksi olemalla samassa huoneessa hänen kanssaan. Mikäli tällaiseen on tarvetta, pitää tehdä yhteydenpidon rajoitus, jossa tehdään päätös siitä, että lapsen ja päätöksessä nimetyn henkilön puheluja kuunnellaan. Tällöinkään ei ole oikeutta kuunnella, mitä keskustelun toinen osapuoli sanoo. Lapsen päiväkirjaa ei voi lukea, ei edes yhteydenpidon rajoituksen turvin. (Räty 2007, 348, 350.)

Yhteydenpidon rajoittamisena ei kuitenkaan voida pitää sellaista menettelyä, jossa kysymys on normaalista kotikasvatukseen liittyvästä toiminnasta. Joissain tapauksissa rajanveto sen suhteen, milloin kysymys on yhteydenpidon rajoittamisesta, ja milloin tavanomaisista lapsen hoidon ja huolenpidon vaatimista järjestelyistä, ei ole selvä. (Räty 2007, 349.) Rajoittamisena ei yleensä voida pitää sellaista menettelyä, että lasten puhelimet esimerkiksi öiseen aikaan ovat laitoksen kansliassa, ei ainakaan silloin, jos lapsella on oikeus käyttää (ilman rajoituksia) puhelinta välttämättömään yhteydenpitoon. Kyse on tällöin lähinnä normaalista kotikasvatukseen liittyvästä kasvatustoimenpiteestä. Selvää on, että puhelimen käytölle voidaan asettaa kohtuullisia rajoja, varsinkin jos samalla huolehditaan siitä, että lapsella on aina mahdollisuus niin halutessaan ja perustellusta syystä pitää yhteyttä puhelimella hänelle läheisiin ihmisiin. (Räty 2007, 351.)

Yhteydenpidon rajoitus voi oikeuttaa lukemaan ja pidättämään lapsen sijaishuoltopaikasta lähettämän tai hänelle sinne tulevan yksittäisen kirjeen tai muun luottamuksellisen viestin tai tarkastamaan ja pidättämään muun lähetyksen. Rajoittamismahdollisuus koskee vain lastensuojelulain 62 §:ssä mainittuja vanhempia tai muita lapselle läheisiä ihmisiä. Lapsen lähettämää postia viranomaisille (esimer-

kiksi sosiaalityöntekijälle) ei voida lukea tai pidättää. (Räty 2007,350; Taskinen 2007, 116.)

Yhteydenpidon rajoittamista koskevassa päätöksessä tulee yksilöidä kenelle lähetettävä tai keneltä saapuva yksittäinen kirje tai muu lähetys voidaan pidättää ja millä edellytyksillä se voidaan lukea. Päätöksen tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai lastensuojelulaitoksen johtaja, jos on kysymyksessä lyhytaikainen, enintään 30 vuorokautta kestävä rajoitus. Huomattava on myös, että jos rajoituksen tarkoitus voidaan saavuttaa pidättämällä viesti tai muu lähetys, viestin lukemista ei voida pitää välttämättömänä eikä siihen siis saa ryhtyä. (Räty 2007, 350; Taskinen 2007, 117.)

Kyselyssä kysyttiin ohjaajien mielipidettä siitä, ovatko rajoitustoimet oikein ja tarkoituksenmukaisesti kohdistettu ajatellen lastensuojelulaitoksen arkea? Seitsemän vastaajaa vastasi kyllä, kaksi vastasi ei ja kaksi vastaajaa jätti kohdan tyhjäksi. Vastauksensa oli perustellut vain yksi vastaaja:

Ei (rajoitustoimet eivät ole aina oikein ja tarkoituksenmukaisesti kohdistettu). Paikalla ei aina esim. ole samaa sukupuolta kahta ohjaajaa. (Vastaaja 9)

Henkilönkatsastus ja henkilöntarkastus tulee suorittaa kahden lapsen kanssa samaa sukupuolta olevan ohjaajan läsnä ollessa, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilöntarkastuksen tai henkilönkatsastuksen suorittava ja siinä läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi. (L 13.4.2007/417.)

Vaatus kahdesta lapsen kanssa samaa sukupuolta olevasta ohjaajasta voi olla hankala järjestää laitoksissa. Sosiaalialan työntekijöistä suurempi osa on naisia, kun taas kodin ulkopuolelle sijoitetuista on poikia enemmän kuin tyttöjä. Viimeksi kuluneiden kymmenen vuoden aikana poikien osuus on jopa kasvanut jonkin verran. Esimerkiksi pojalle, jolla epäillään olevan vaikkapa päihteitä mukanaan, ei saisi kaksi naisohjaajaa tehdä henkilöntarkastusta tai henkilönkatsastusta vaikkapa

puhalluttamalla päihtynyttä poikaa. Näin voidaan kuitenkin toimia, jos toimenpiteen suorittaminen on välttämätöntä lapsen turvallisuuden varmistamiseksi. (L 13.4.2007/417; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2008.)

Kysymykseen, onko tilanteita, joissa lastensuojelulain ohjeistus on epätarkkaa ja tulkinnanvaraista, kaksi henkilöä vastasi ei, kaksi vastasi kyllä ja neljä vastaajaa jätti vastaamatta kysymykseen. Kolme vastausta on hieman tulkinnanvaraisia:

Uuden lain pelastus on sen tulkinta. (Vastaaja 8)

On käyty keskustelua, onko tupakkatuotteiden hallussapito sallittua vai ei?(Vastaaja 7)

Nimitykset esim. henkilönkatsastus tuntuivat aluksi oudoilta. (Vastaaja 3)

Nämä vastaukset voitaneen tulkita niin, että uusi laki ja ennen kaikkea sen tulkinta sekä sen asettamat puitteet lastensuojelulaitoksen toiminnalle ovat voineet olla ainakin jonkin verran haastavia. Tupakka on varmasti ollut monissakin laitoksissa keskustelunaiheena. Tupakkalaki kieltää tupakkatuotteen tai tupakointivälineen myymisen ja luovuttamisen kahdeksantoista vuotta nuoremmalle henkilölle ja tupakan vaikutukset terveyteen ja lapsen kehitykseen ovat huonot, joten tämän perusteella tupakkatuotteiden haltuunotto voisi olla perusteltua. Jouduttaisiinko näin tekemällä kuitenkin haltuunottokierteeseen, koska tupakan saaminen ei vaikuta olevan mikään ongelma nuorille. Voidaan myös ajatella, että tupakasta vieroittaminen ei välttämättä ole ensisijaisin asia lastensuojelulaitoksessa, vaikka se olisikin hyödyllistä terveyden kannalta.

Onko siis lastensuojelulaitoksella velvollisuus ottaa tupakat haltuun vai katso- taanko asiaa läpi sormien? Päihtymistarkoitukseen käytettävät aineet lastensuojelulain 65 § velvoittaa ottamaan haltuun eikä laitoksella ole oikeutta harkintaan. Samassa pykälässä sanotaan, että laitoksen haltuun saadaan ottaa aineet tai esi- neet, jotka voivat vaarantaa lapsen henkeä, terveyttä tai turvallisuutta. Rätty (2007, 362) toteaa, että säännös ei oikeuta ottamaan laitoksen haltuun tupakkavalmistei- ta. Laitoksella on velvollisuus kieltää tupakointi laitoksen tiloissa ja mahdollisuus

kieltoon sen välittömässä läheisyydessä. Tällainen järjestyssääntö ei kuitenkaan oikeuta ottamaan tupakkavalmisteita laitoksen haltuun. Rädyn mukaan laitoksen henkilökunta voi määritellä, ettei avattuja tupakkavalmisteita (tupakka-askeja) tuoda laitoksen alueelle. Kun kysymyksessä ovat pienet lapset, tupakkavalmisteiden haltuunotto perustuu lähinnä kotikasvatukseen. (Räty 2007, 362-363; Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi 13.8.1976/693.) Pienten lasten kohdalla ei siis tarvinne tehdä valituskelpoista päätöstä vaan tupakkatuotteet voidaan takavarikoida kasvatuksellisin perustein.

7.5 Rajoitustoimiin liittyvät kirjaamisveloitteet

Ohjaajilta kysyttiin, onko kirjaamisvelvoite vaikuttanut rajoitustoimenpiteiden käytön perusteellisempaan arviointiin laitoksissa. Viisi ohjaajaa oli vastannut, että kirjaamisvelvoite ei ole vaikuttanut rajoitustoimien käyttöön. Heidän mielestään rajoitustoimien käyttö on aina ollut tarkkaan harkittua. Ainoastaan kirjaaminen on lisääntynyt heidän mielestään:

Rajoitustoimenpiteiden määrään ei ole vaikuttanut. Lisännyt muistamista ja paperitöitä. Kirjaamisvelvoite kuitenkin hyvä kaikkien osapuolten vuoksi. (Vastaaja 11)

Ei. Rajoitustoimenpiteiden käyttö on tarkkaan harkittu muutenkin. (Vastaaja 9)

Neljä ohjaajaa oli kuitenkin sitä mieltä, että rajoitustoimia harkitaan aikaisempaa tarkemmin. Rajoitustoimia voidaan käyttää vain perustelluista syistä, jotka kirjataan päätökseen. Tämä on voinut aiheuttaa tarkempaa arviointia siitä, onko riittäviä perusteita olemassa:

Kyllä, tarkkaa harkintaa ja huolellisuutta. (Vastaaja 2)

On, niiden käyttöä on pohdittu ja arvioitu tarkemmin. (Vastaaja 7)

Siltä osin, että kirjaaminen tehdään oikein. (Vastaaja 5)

Yksi vastaaja kiinnitti huomiota uuteen käytäntöön rajoituksia harkittaessa:

Käyttöön tullut käytäntö kotikasvatuksellinen rajoitus, joista ei tehdä rajoituspäätöstä.

Laitoksessa voidaan ja tulee edelleen laatia ja noudattaa kotikasvatuksellisia sääntöjä lasten ohjaamiseksi ja rajoittamiseksi. Niiden tulee kunnioittaa ihmisen perusoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille, ei vain aikuisille, vaan myös lapsille, myös huostaan otetuille lapsille (Mikkola ym.1994,192). Ohjaajan olisi hyvä olla tietoinen näistä perusoikeuksista, mikä ei ehkä olekaan niin itsestään selvää. Rajoitustoimet antavat mahdollisuuden rajoittaa perusoikeuksia perustelluista syistä ja niitä tulee käyttää harkiten niin kuin kyselyyn vastanneiden laitoksissa vaikuttaa tapahtuvankin. Ennakoiminen ja vaihtoehtoisten toimintatapojen pohtiminen ovat ensisijaisia ja rajoittaminen aina viimesijainen keino (Sallinen 2005, 163).

Edelleen kysyttiin, onko kirjaamisvelvoite lisännyt työn vaativuutta ja jos on, miten se on lisännyt sitä. Ainoastaan yksi vastaaja kertoi suoraan työn vaativuuden lisääntyneen. Viisi vastaajaa sanoi kirjallisten töiden lisääntyneen, muut vastaajat olivat jättäneet kohdan tyhjäksi. Vastauksia perusteltiin muun muassa seuraavilla tavoin:

Lisännyt ”paperisotaa”, mikä on pois perustyöstä. (Vastaaja 1)

Paperitöitä on tolkuttomasti enemmän. (Vastaaja 8)

Paljon papereita esim. pienistä asioista mitkä pitäisi olla selkeät säännöt talossa. (Vastaaja 9)

Seuraavaksi kysyttiin, mihin rajoitustoimenpiteissä on erityisesti kiinnitettävä huomiota kirjaamisvelvoitetta ajatellen. Vastauksissa nousivat esille tarkkuus ja oikeudenmukaisuus, toimenpiteen kuvaus, (rajoituksen) tarpeellisuus, lapsen mielipide:

Tarkkaan ja oikeudenmukaisesti kirjattu. (Vastaaja 9)

Rajoitustoimet toteutettava lain edellyttämällä tavalla ja ne on kirjattava asianmukaisesti. (Vastaaja 7)

Rajoitustoimenpiteen kuvaukseen. Perusteeseen ja keston. Miten lasta on kuultu. Lapsen mielipide. (Vastaaja 6)

Kirjaamisen tärkeyttä korostetaan. Se on kummankin, sekä lapsen että työntekijän, oikeusturvan takia tärkeää. Tärkeää on opetella dokumentoimaan tapahtumat riittävän selkeästi ja yksityiskohtaisesti (Sallinen 2005, 165). Sallinen (2005, 164) muistuttaa muutamasta seikasta, jotka on hyvä huomioida kirjaamisessa:

- Jos se, mitä teit oikein, ei ole raportissasi, sitä ei tiedetä tapahtuneeksi.
- Jos tekstissä on virhe tai et kirjoittanut mitä oikeasti tapahtui, se aiheuttaa epäilyä.
- Jos tapahtuma on kirjattu väärin, jää tapahtuma muistiin juuri sellaisena, kuin olet sen kirjoittanut.

Lastensuojelulain 74 §:ssä säädetään, että rajoitustoimenpiteiden käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi on lastensuojelulaitoksen kirjattava käyttämänsä rajoitustoimenpiteet. Kirjaamisen tulee sisältää rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päättäneen, sen käytännössä toteuttaneen ja siinä läsnä olleen henkilön nimi. Kirjaamisessa on myös mainittava, miten lasta on kuultu ennen rajoitustoimenpiteestä päättämistä tai sen toteuttamista ja lapsen mielipide asiasta. (Räty 2007, 388.)

7.6 Rajoitustoimien “jälkipuinti” työyhteisössä

Rajoittamistoimenpiteiden käyttö ei ole työntekijöille helppoa. Pitkäkestoinen kiinnipito, jota on saattanut edeltää raju väkivaltainen purkaus, on työntekijöille vaikea sekä henkisesti että fyysisesti. Lastensuojelulaissa painotetaan lasten kokemusten huomioimista, mutta työntekijöitäkään ei saisi unohtaa. He saattavat tarvita tukea rajoittamistilanteen läpikäymiseen. Esimerkiksi kiinnipitotilanne usein koskettaa koko yhteisöä, jolloin siitä on tärkeä puhua sekä työntekijöiden että lasten kanssa, koska kiinnipito aiheuttaa monenlaisia tunteita ja kokemuksia. (Hemming 2009, 45.)

Millä tavoin käydään työyhteisöissä lävitse tilanteita, joissa on käytetty jotakin rajoitustointa? Kahdeksan vastaajaa kertoi työyhteisössään käytävän lävitse tilanteita, joissa on käytetty jotakin rajoitustointa. Mielestäni tämä oli hyvä määrä. Kaksi ei ollut vastannut mitään, yksi kertoi, että tilanteet käydään läpi nuoren kanssa. Tarkoittaako tämä, että tilanteet käydään läpi vain nuoren kanssa vai eikö vastaaja ole huomannut kertoa työntekijöiden kanssa tehtävästä jälkipuinnista?

Vastausten perusteella jälkipuinnissa tärkeinä pidettäviä asioita ovat:

Kaikkia tilanteita käydään läpi jollain tavoin. Kiinnipidot puidaan aina tarkemmin ja mietitään, oliko kiinnipito välttämätön. Tähän mennessä on aina ollut. (Vastaaja 11)

Työntekijöiden tuntemukset ja ajatukset käydään läpi. Mietitään onko tehtävä suoritettu oikein ja onko jossain ollut parannettavaa. Onko lähtötilanteessa toimittu asianmukaisesti l. olisiko tilanne ollut estettävissä/ennakoitavissa. (Vastaaja 10)

Työyhteisökokouksissa käymme tarvittaessa tilanteita lävitse. Yhteinen linja työntekijöiden kesken. (Vastaaja 7)

Kysymykseen, mihin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota ja miksi, tuli vastauksia vain vähän. Seuraavanlaisia muun muassa esitettiin:

Yhteistyöhön. (10)

Selkeään kirjaamiseen. (5)

Onko lähtötilanteessa toimittu asianmukaisesti l. olisiko tilanne ollut estettävissä/ennakoitavissa. (1)

Ei jätettäisi ketään yksin, vaan me yhdessä teimme päätöksen. (6)

Rajoitusten käyttöön ja niiden vaikutusten pohtimiseen tulisi työyhteisössä käyttää riittävästi aikaa. Näin pystyttäisiin etukäteen valmistautumaan mahdollisten hankalien tilanteiden kohtaamiseen. Yhteisössä tulee tietenkin olla yhteisesti sovitut tavat ja kriteeristöt yksilön rajoittamiselle. (Sallinen 2005, 156.)

Kysymykseen, millä perusteilla ja missä tilanteissa käydään tilanteet yhdessä lävitse myös lasten, vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa, kaikki ohjaajat vasta-

sivat, että tilanteet käydään aina läpi ainakin lapsen kanssa. Näinhän edellyttää myös lastensuojelulaki. Lapsen kanssa on keskusteltava häneen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden syistä ja mahdollisista vaikutuksista hoito- ja kasvatussuunnitelmaan ja asiakassuunnitelmaan. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on lisäksi kirjattava kunnan ylläpitämiin lapsen asiakirjoihin yksityisissä ja kunnan laitoksissa tehdyt päätökset rajoitustoimenpiteistä. (Räty 2007, 389).

Vastaajat kertoivat rajoitustoimien läpikäymisistä seuraavanlaisia esimerkkejä:

Nuorten kanssa käydään läpi kaikki tilanteet. Vanhemmille ja sosiaalityöntekijöille informoidaan rajoituksista. Osa käydään läpi tarkemmin. Joistain rajoituksista sovitaan sos.tt:n kanssa ennen täytäntöönpanoa. (Vastaaja 11)

Tilanne pyritään aina käymään läpi nuoren kanssa. Vanhemmille/sos.tt:lle paperilla (rajoitustoimenpide) asia. (9)

Aggressiivinen käytös. Itsetuhoinen käytös/puheet käydään yleensä aina lävitse ainakin nuoren kanssa ja useimmiten myös sos.tt:n kanssa. (Vastaaja 1)

7.7 Rajoitustoimenpiteiden käyttöön saatu koulutus ja perehdytys

Uusi lastensuojelulaki tuli voimaan 1. marraskuuta 2006. Ohjaajilta kysyttiin, milaista ja minkä sisältöistä koulutusta työnantaja on järjestänyt rajoitustoimien käyttöön liittyen. Kuusi vastaajaa kertoi osallistuneensa kiinnipitokoulutukseen, näistä viisi oli osallistunut myös lakikoulutukseen. Kolme vastaajaa kertoi vain koulutuksen keston eikä sen sisällöstä mitään. Koulutukset olivat kestäneet puoli päivää tai kokonaisen päivän. Yksi vastaaja kertoi myös saaneensa koulutusta aggressionhallinnasta sekä arjen hallintaan liittyvää koulutusta:

Kiinnipitokoulutus, jossa käsiteltiin myös kiinnipidon hoidollisuutta. Lakikoulutus. (Vastaaja 11)

Aggressionhallintakoulutus. Arjen hallinta. Kiinnipitokoulutus. Lakikoulutus. (Vastaaja 1)

Lastensuojelulain puitteissa käyty koulutus. (Vastaaja 6)

Minkälaisiin tilanteisiin koulutus on antanut toiminnallisia valmiuksia ja mitä koulutus on vahvistanut tai avartanut? Vastaukset liittyivät kiinnipitoon tai väkivaltaisiin tilanteisiin, yksi vastasi saaneensa lisää tietoa ja varmuutta yleensä rajoitustoimenpiteistä, kuusi oli jättänyt vastaamatta.

Kiinnipitoihin tuli varmuutta ja johdonmukaisuutta. Tieto siitä, että toimii oikein eikä nuori vahingoitu rajoituksessa. (Vastaaja 11)

Kiinnipitotilanteisiin antanut varmuutta sekä oikeita toimintatapoja. (Vastaaja 9)

*Väkivaltatil. ennakointia/välttämistä.
Miten rajoitustoimenpiteissä tulee toimia ja ottaa huomioon esim. henkilön sukupuoli, määrä, onko valitusoikeutta jne. (Vastaaja 7)*

Vastaajilta kysyttiin vielä, minkälaista perehdytystä tarvittaisiin lisää ja miksi. Vastauksista erottuivat halu saada lisää täsmällisempää tietoa kaikista rajoitustoimista, kirjaamisesta, siitä, mitä laitos voi omilla säännöillään rajoittaa kasvatuksellisin perustein sekä väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisystä.

Lopuksi vastaajille annettiin vielä mahdollisuus kertoa omia ajatuksia rajoitustoimista. Tähän kohtaan tuli vain yksi kommentti:

Rajoitustoimenpide ei koskaan saa olla nuoren rankaisu, vaan tukea nuoren kasvua ja kehitystä. (Vastaaja 1)

Kommentti oli osuva muistutus rajoitustoimien asemasta tilanteessa, jossa pyritään turvaamaan lapsen oikeus välttämättömään huolenpitoon. Rajoitustoimia ei saa käyttää rangaistuksena vaan niillä pyritään turvaamaan huostaanoton tarkoituksen toteutuminen ja varmistamaan lapsen terveys tai turvallisuus (Taskinen 2007, 92).

8 POHDINTA JA PÄÄTELMÄT

8.1 Tutkimustulosten tarkastelua

Vastausten mukaan rajoitustoimet eivät ole päivittäin käytettäviä toimenpiteitä vaan normaaleista laitoksen arkeen kuuluvista käytännöistä poikkeavia käytäntöjä eikä jokainen ohjaaja ole niitä edes käyttänyt. Kysely osoitti kuitenkin, että niitä tarvitaan ja käytetään laitoksissa. Eniten oli käytetty liikkumavapauden rajoitusta, kiinnipitoa, aineiden ja esineiden haltuunottoa, henkilöntarkastusta ja henkilönkatsastusta.

Tilanteet, jotka olivat edeltäneet näitä rajoitustoimia, olivat liittyneet luvatta poistumisiin, lomalta palaamatta jättämisiin, itseään vaarantavaan käytökseen, väkivaltaisuuteen ja päihteisiin, yleisesti ottaen rajojen rikkomiseen. Tilanteet ovat olleet sellaisia, jotka on helppo yhdistää murrosikäisen lapsen käyttäytymiseen. Murrosikä on usein kapinoinnin aikaa. Protestoidaan vanhempia ja muita auktoriteetteja vastaan ja kokeillaan omia rajoja, jolloin ristiriidat vanhempien ja lasten tai lasten ja ympäristön välisissä suhteissa ovat väistämättömiä (Dunderfelt 1991, 80).

Tätä taustaa vasten on helpompi ymmärtää lastensuojelulaitoksessa asuvien nuorten kapina ja säännöistä piittaamattomuus, varsinkin kun näillä lapsilla on varmasti usein jo aivan pienenä järkkynyt perusturvallisuus ja sen seurauksena heikko itsetunto puhumattakaan siitä huonosta elämänhallinnan mallista, jota he ovat voineet joutua seuraamaan ehkä vuosia ennen huostaanottoa. He eivät ole todennäköisesti saaneet kotoaan sellaista psyykkistä turvaa eikä valmiuksia, joita he tarvitsisivat järkevien valintojen ja ratkaisujen tekemiseen. Tällaiset lapset kokevat suurta turvattomuutta ja rajojen asettaminen on yksi keino luoda turvallisuuden tunnetta lapselle (Hellsten 1999, 202). Lastensuojelulaitoksessa yksi tärkeä tehtävä on nimenomaan rajojen laittaminen ja niistä kiinnipitäminen. Päivittäiset rutinit ja säännöt luovat rajat mutta toisinaan ne eivät riitä, jolloin voidaan joutua tilanteisiin, jotka vaativat rajoitustoimien käyttöä.

Päihteet kuuluvat nykyään yhä useamman nuoren elämään, mikä näkyy luonnollisesti myös lastensuojelulaitoksissa. Alkoholin käyttö alkaa Suomessa jo usein peruskouluiässä. Erään vuonna 2002 tehdyn tutkimuksen mukaan 14-vuotiaista pojista 29 % käytti alkoholia vähintään kerran kuukaudessa, 14-vuotiaista tytöistä 37 %. (Nurmi ym. 2006, 154.) Aineiden ja esineiden haltuunotto tarkoitti useimmin juuri alkoholin takavarikointia. Myös henkilönkatsastuksia on jouduttu tekemään humalatilanteiden toteamiseksi.

Kiinnipitoihin on jouduttu nuoren aggressiivisen käytöksen takia nuoren tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi. Aggressiivisuus on taantuma, häiriö tai hälytysmerkki psyykkisestä häiriöstä. Erityisesti avoin aggressiivisuus ei kuulu luonnollisena mihinkään lapsen kehitysvaiheeseen, lukuun ottamatta ehkä lyhyttä vaihetta noin 2-vuotiaan elämässä. (Keltikangas-Järvinen 1985, 106.) Aggressiivisuus voi johtua myös siitä, että nuori ei ole oppinut käsittelemään pahan olon tunteitaan muuten kuin käyttäytymällä aggressiivisesti. Hän ei osaa käyttää sanoja tai muita keinoja pahan olonsa purkamiseen. Useat kiinnipidot aggressiivisuuden takia ovat vakava merkki nuoren avun tarpeesta.

Rajoitustoimenpiteitä pidettiin yleensä riittävinä ja oikeaan kohdistuvina. Kuitenkin ne aiheuttivat myös jonkin verran epäselvyyttä laitosten arjen sujumisessa. Laitosten arjen toiminnan kannalta pidettiin vaatimusta kahden samaa sukupuolta olevan ohjaajan läsnäolosta henkilöntarkastuksen ja –katsastuksen kohdalla vaikeana järjestää. Kaivattiin myös lupaa lukea esimerkiksi nuoren päiväkirjaa tai muuta luottamuksellista viestiä. Tätä pidettiin tarpeellisena lähinnä sellaisissa tilanteissa, kun nuori on karannut laitoksesta ja haluttaisiin lukea päiväkirjaa nuoren olinpaikan selvittämiseksi. Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista nykyisen lainsäädännön puitteissa. Yksityiselämän suoja on turvattu perustuslaissa säädetyillä perusoikeuksilla.

Tupakan takavarikointi on aiheuttanut myös keskustelua laitoksissa. Aineiden ja esineiden haltuunottoa koskevassa lastensuojelulain pykälässä luetellaan aineita ja esineitä, jotka saa ja pitää ottaa haltuun. Henkilökohtaisesti minua ihmetyttää Rädyn tulkinta, että säännös ei koskisi tupakkaa. Lain kohdassa puhutaan kuitenkin henkeä ja terveyttä uhkaavien aineiden ja esineiden haltuunotosta sekä aineista ja

esineistä, jotka haittaavat laitoksen yleistä järjestystä. Luulisi näiden jommankumman kohdan oikeuttavan laitosta takavarikoimaan myös tupakkatuotteita. Eräs kyselyyn vastanneista kertoi ottaneensa haltuun tupakkatuotteita, kun taas toinen vastaaja kaipailee oikeutta tupakkatuotteiden haltuunottoon. Ehkä tässä on kysymys lain kohdan tulkinnasta, joka voi olla erilainen eri ihmisillä. Oikeuslaitoshan ratkaisee tällaiset tulkintaerimielisyydet ja luo oikeustapakäytäntöä mutta tupakan takavarikoinnista tuskin oikeudenkäyntejä on käyty.

Jonkin verran ajateltiin rajoitustoimien lisänneen byrokratiaa, millä tarkoitettaneen lisääntynyttä paperityötä. Toisaalta ymmärrettiin kuitenkin tarkan kirjaamisen ja selvityksien laatimisen olevan tärkeää molempien osapuolten oikeusturvan kannalta. Kirjaamisen tärkeys perustuu siihen, että rajoitustoimilla on puututtu lasten perusoikeuksiin ja se vaatii tarkat perustelut. Valitettavaa vain on, että kirjaamiseen käytettävä aika on pois lasten kanssa tehtävästä työstä.

Rajoitustoimien jälkipuinti oli järjestetty hyvin kyselyyn osallistuneiden laitoksissa. Lähes kaikissa vastauksissa kerrottiin, että rajoitustoimien käytön, erityisesti kiinnipidon, jälkeen tilanteet käydään läpi jollain tavalla. Yleensä keskustellen esimerkiksi työyhteisöpalaverissa. Silloin pohditaan, olisiko tilanteessa voitu toimia toisin, toimittiinko itse rajoitustilanteessa oikein, oliko oikea rajoitustoimi tai olisiko tilanne ollut estettävissä.

Huolellinen tilanteen läpikäyminen osoittaa, että rajoitustoimiin ei suhtauduta liian kevyesti vaan ne ovat tarkkaan harkittuja ja tilanteista pyritään ottamaan oppia tulevaisuutta ajatellen. Tämä on tärkeää, koska toisinaan tulee tilanteita, joissa ohjaajan valitsema toimintatapa voi vaikuttaa siihen, millaiseksi tilanne kehittyy. Ohjaaja ei saa omalla toiminnallaan provosoida lasta, mikä vaatii ammatillisuutta. Ammatillisuutta on myös osata ennakoida tilanteita ja valita sopiva puuttumistapa lapsen ja tilanteen mukaan. Kasvattaminen on vuorovaikutukseen perustuvaa eikä siihen voi antaa joka tilanteeseen sopivia ohjeita, tilanteet elävät ja ohjaajan pitää osata sopeuttaa omaa toimintaansa niiden mukaan. (Sallinen 2005, 158-159.)

Työntekijän asenteella on myös vaikutusta asiakkaisiin: kyynisyys, pessimistisyys tai muut kielteiset asenteet uuvuttavat työntekijää ja hankaloittavat helposti asia-

kastilanteita. On tärkeää, että työyhteisössä mietitään, miten työuupumuksen piirteet tunnistetaan itsessä tai työtoverissa ja miten näissä tilanteissa tulee toimia. Rajoittamisesta ei saa tulla automaattinen käytäntö, jolla ei ole todellista yhteyttä lapsen käyttäytymiseen eikä se saa myöskään olla rangaistus. Sellaisessa tilanteessa ei saada kasvatuksellisesti onnistunutta lopputulosta ja lapset voivat kokea työntekijöiden toiminnan mielivaltaisena. (Sallinen 2005, 160,162.)

Hyvin tärkeänä pidettiin tilanteiden läpikäymistä lasten ja nuorten kanssa. Lastensuojelulaki vaatii sitä ja se on myös kasvatuksellisesti tärkeää. Lapsen pitää tietää, miksi häntä on jouduttu rajoittamaan. Samoin vanhemmille ja sosiaalityöntekijälle rajoituksista tiedotettiin tarvittaessa.

Lastensuojelulaki on siis koettu jonkin verran epäselväksi ainakin rajoitustoimien osalta. Työnantajat ovat antaneet koulutusta työntekijöille mutta ehkä sitä olisi pitänyt olla enemmän, jotta olisi voitu pohtia enemmän rajoitustoimien luonnetta ja niiden soveltamista käytäntöön. Vastaajat kertoivat saaneensa luento-opetusta rajoitustoimista yhden päivän tai puolikkaan päivän verran. Näillä luennoilla vastaajat olivat oppineet erilaisia muotoseikkoja rajoitustoimista esimerkiksi kuka saa tehdä rajoitustoimenpiteitä, valitusoikeuksista ja niin edelleen.

Osa vastaajista oli saanut myös kiinnipitokoulutusta, joka oli antanut varmuutta kiinnipitotilanteisiin. Tämä on varmasti ollut hyödyllistä, koska tilanteet yleensä syntyvät nopeasti ja on tärkeää osata toimia oikealla tavalla, jolloin myös kiinnipidon tarkoitus paremmin toteutuu. Kiinnipidon hoidollisuuteen kiinnitti myös muutama vastaaja huomiota. Joissakin vastauksissa olikin toiveena jatkossa saada koulutusta juuri kiinnipidossa niin, että sen hoidollisuus toteutuisi.

Koulutusta toivottiin myös väkivaltatilanteiden ennaltaehkäisyyn. Riittävät ja turvalliset puuttumistavat uhkaavaan käyttäytymiseen auttavat myös työntekijöitä jaksamaan omassa työssään. On olemassa erilaisia menetelmiä, jotka pyrkivät ehkäisemään väkivaltatilanteita sanallisesti tai joiden avulla pyritään suuntaamaan asiakkaan toimintaa uudelleen uhkailevasta käytöksestä. Tällainen on esimerkiksi Yhdysvalloissa kehitetty Part-ohjelma, jonka käyttöön on Suomessakin koulutettu lastensuojelulaitosten työntekijöitä muun muassa Vantaalla. (Sallinen 2005, 157.)

Lisää tietoa rajoitustoimista ja kirjaamisesta kaipasi myös useampi vastaaja. Rajaa kasvattamisen ja rajoittamisen välillä pidetään jonkin verran epäselvänä. Haluttiin enemmän tietoa siitä, mitä laitos voi itse esimerkiksi talon säännöillä määrätä ja minkälaiset toimet vaativat rajoitustoimen käyttöä ja sen mukaisesti toimenpiteen asianmukaista dokumentointia sen mukaan mitä laki siitä vaatii. Ehkä joissakin laitoksissa on kuitenkin käytetty liian vähän aikaa rajoitusten käytön pohtimiseen, koska niiden suhteen on vielä epävarmuutta. Koulutuksissa on ehkä käyty läpi niin sanotut muutoseikat mutta rajoitustoimien perusteellisempi tunteminen ja sisäistäminen vaatinee syvällisempää pohdintaa. Voisi olla hyvä lähestyä niitä juuri ihmis- ja perusoikeuksien kautta miettimällä, mitä ne suovat yksilölle. Sitä kautta rajoitustoimien luonne ja merkitys yksilölle olisi ehkä helpompi sisäistää. Toisaalta lain tarkoitus ei varmasti ole ollut, että laitoksissa jouduttaisiin vähän väliä miettimään ihmisoikeuksia tai perusoikeuksia ja miten niitä kussakin tilanteessa mahdollisesti ollaan rikkomassa. Edelleen on oikeus ja velvollisuus kasvat-
taa lapsia myös rajoittamalla heidän käytöstään. Toivottavasti niin sanotun maa-
laisjärjen käyttö lasten kasvattamisessa ei ole hävinnyt rajoitustoimien takia. Ta-
voitteena on kuitenkin hyvä pitää rajoitustoimien tarpeen ja käytön vähentämistä.

8.2 Ajatuksia opinnäytetyön tekemisestä ja jatkotutkimusajatuksia

Opinnäytetyö on ollut laaja ja monipuolinen työ sekä oppimiskokemus. Sen teke-
minen on vaatinut laajaa perehtymistä aiheita koskevaan kirjallisuuteen, kyselyn
tekeminen oli oma haasteensa, koska sellaista en ole ennen tehnyt. Raportin kir-
joittaminen on vienyt ehkä eniten aikaa ja lopussakin ajattelen, että sitä olisi voi-
nut vieläkin työstää.

Aiheen päätin melko varhain, toisen opintovuoden aikana, mutta varsinaisen
opinnäytetyön teon aloitin kolmannen vuoden kevätlukukaudella vuoden 2010
alussa. Aiheen päätettyäni olin kyllä jo miettinyt teorian ja kyselyn aiheita mutta
varsinaisen työn aloitin tammikuussa 2010 tutustumalla erilaiseen lastensuojelua
käsittelevään kirjallisuuteen, aika paljon perehdyin lastensuojelulakiin ja sen tul-
kintoja esitteleviin kirjoihin. Löysin aika helposti lähdekirjallisuutta ja varsin uut-

takin, uusin kuluvalta vuodelta. Jo työelämässä havaittu rajoitustoimien ongelmallisuus ilmeni myös kirjallisuudessa ja myöhemmin myös kyselyn vastauksissa. Teorian kirjoittamisen aloitin tammikuussa 2010 pian sen jälkeen, kun olin käynyt läpi ensimmäiset lähdekirjat. Teoriaosuuden kirjoitus jatkui pitkin kevättä ja alkukesää.

Kirjallisuuteen perehtymisen myötä aloin laatia myös tutkimussuunnitelmaa ja kevään 2010 aikana laadin kyselylomakkeen, jonka lähetin tutkimusluvan myöntäneisiin laitoksiin toukokuun lopussa. Vastaukset palautettiin minulle kesäkuun lopussa. Vastauksissa oli paljon hyviä esimerkkejä erilaisista tilanteista, jotka olivat johtaneet jonkin rajoitustoimen käyttöön. Muihinkin kysymyksiin tuli hyvin vastauksia, tyhjiä kohtia ei ollut paljon. Joistakin vastauksista puuttui kyllä perusteluja, mikä oli harmillista. Heinäkuussa aloitin tulosten analysoinnin ja jatkoin raportin kirjoittamista tuloksien ja johtopäätösten osalta. Viimeistely tapahtui syksyllä niin että opinnäytetyöni valmistui marraskuussa 2010.

Uuden lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimet eivät ole olleet vielä kovin kauan voimassa eikä niiden käyttöä ole juurikaan tutkittu, joten niiden ympäriltä voisi löytää useitakin tutkimusaiheita. Itseäni kiinnostaisi tutkia, miten lapset kokevat heihin kohdistetut rajoitustoimet. Toinen kiinnostava tutkimusaihe voisi olla, miten työntekijät kokevat esimerkiksi kiinnipitotilanteet.

LÄHTEET

Dunderfelt, T. 1991. Elämänkaaripsykologia. WSOY. Porvoo.

Hammarberg, V. 2010. Lastensuojelulapsien pelätään joutuvan kunnissa heittopusseiksi. Satakunnan Kansa 138. vuosikerta (196), 10.

Hellsten, T. 1999. Vanhemmuus – vastuullista vallankäyttöä. WSOY. Juva.

Heinonen, H. & Heino, T. Lastensuojelulain toteutumisen tutkimuksellinen seuranta. [Verkkodokumentti] Helsinki. Stakes/Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 9.4.2010]. Saatavissa: http://groups.stakes.fi/NR/rdonlyres/4700317C-DE2A-417E-B9F0-B263EFC0A18D/14343/THL_selvitys1.pdf

Hemming, M. 2009. Rajoittamistoimet lastensuojelulaitoksissa. Lapsen maailma 68. vuosikerta (10), 45.

Helmejoki, K.-M. 2006. Nuorten kokemuksia Uudenkoiviston nuorisokodissa asumisesta. Opinnäytetyö. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Pori.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki

Kekoni, T. 2009. Lastensuojelun kova ydin – erityinen huolenpito instituutiona ja osana palvelujärjestelmää. Lapsiperheiden hyvinvointi [verkkolehti], Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 1.1.10]. Saatavissa: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/0e6f5676-9ccf-4490-8496-45c7b3acce5f>

Keltikangas-Järvinen, L. 1985. Aggressiivinen lapsi. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu.

L 8.4.1983/361. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.

L 13.8.1976/693. Laki toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi.

L 13.4.2007/ 417. Lastensuojelulaki.

Mahkonen, S. 2005. YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sijaishuollon arki. Teoksessa: S. Laaksonen, M. Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Helsinki. Lastensuojelun Keskusliitto ry.

Mahkonen, S. 2008. Lastensuojelu ja laki. Helsinki. Edita Publishing Oy.

Mikkola, M. 2004. Lastensuojelu ja eurooppalaiset ihmisoikeudet. Teoksessa Puonti A., Saarnio T. & Hujala A. (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Tammi, 61.

Mikkola M. & Helminen J. 1994. Lastensuojelu. Helsinki. Legisactio oy/Karelactio

- Muuronen, K. & Sariola, H. & Varsa, M. 2009. Sijaishuolto sisältä päin – tekijät tietäjinä. [verkkodokumentti] Talentia & Lastensuojelun Keskusliitto. [Viitattu 5.9.2010] Saatavissa: http://www.talentia.fi/files/5855_Sijaishuolto_sisltpin_Tekijt_tietjin.pdf
- Nurmi, J.-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. 2006. Ihmisen psykologinen kehitys. WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Pulma, P. 2004. Lastensuojelun kehityslinjoja. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.). Lastensuojelu tänään. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Tammi, 11.
- Purjo, T. 2009. Kasvatuksellisen kohtaamisen taito. Teoksessa Purjo, T. & Kuusela, J. (toim.) Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampere. Non Fighting Generation ry.
- Roine, M. 1999. Terapeuttinen osasto- ja yhteisöhoito. Teoksessa: Tervonen-Arnkill, K. (toim.) Vaikeahoitoisten lasten ja nuorten hoitomenetelmiä lastensuojelulaitoksissa. Helsinki. Lastensuojelun Keskusliitto, 45-46.
- Räty, T. 2007. Uusi lastensuojelulaki. Helsinki. Edita Prima Oy.
- Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki. Edita Prima Oy.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.
- Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Helsinki. Edita Publishing Oy.
- Sallinen, V. 2005. Lastenkoti ja rajoittaminen. Teoksessa Laaksonen, S. & Kempainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Helsinki. Lastensuojelun Keskusliitto ry, 155-165.
- Taskinen, S. 2007. Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Vaajakoski. Gummerus Kirjapaino Oy.
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivut [verkkodokumentti]. [Viitattu 20.8.2010]. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tuovila, P. 2008. Terapeutti auttaa lasta näkemään arvonsa. Teoksessa Arkimies, K. Terveisiä sijaisperheestä – Yhdessä lapsen parhaaksi. Helsinki. Kirjapaja, 173-183.
- Törrönen, M. 1999. Lasten arki laitoksessa. Helsinki. Yliopistopaino.

Törrönen, M. 2004. Elämää huostaanoton jälkeen – lastenkodissa. Teoksessa Roos J.P. (toim.) Huostaanottokirja. Turku. Design Nurmisaari, 120-130.

LIITE 1

Seija Lehtimäki

4.6.2010

Kyselyn vastaanottajalle

Opiskelen Satakunnan ammattikorkeakoulussa sosionomiksi sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehdossa. Teen opinnäytetyötä lastensuojelulain mukaisesti rajoitustoimista. Tarkoituksena on selvittää lastensuojelulaitoksen työntekijöiden kokemuksia rajoitustoimista: mitä rajoitustoimia he ovat käyttäneet, millälaisissa tilanteissa sekä miten hyvä tai huono väline ne ovat heidän mielestään lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä. Lisäksi kiinnostaa tietää, miten henkilökuntaa on koulutettu rajoitustoimien käyttöön sekä työntekijöiden tuntemukset esimerkiksi kiinnipitotilanteen jälkeen sekä näiden tuntemusten käsittely työyhteisössä.

Olen laatinut kyselylomakkeen näiden teemojen ympärille ja toivon saavani vastauksia erityisesti niiltä työntekijöiltä, jotka ovat käyttäneet jotakin rajoitustoimea mutta kysymyksiin voi vastata, vaikka ei olisi niitä käyttänytkään.

Palauttanne kyselylomakkeet viimeistään 25.6.2010.

Yhteistyöstä kiittäen

Seija Lehtimäki

Lehmuskolo oy / Lasten-ja nuortenkoti Toukola on myöntänyt Seija Lehtimäelle luvan tutkimuskyselyiden suorittamiseen aiheena "Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet". Vastaaajina kyselylomakkeisiin talossa työskentelevät ohjaajat.

[REDACTED]
Vappu Nieminen
Vastaava ohjaaja
Lasten-ja nuortenkoti Toukola
[REDACTED]

Lehmuskolo Oy
Reinonkuja 7
28260 Harjunpää

puh: 040-733 7998
faksi: 02-539 0874
email: jussi.leppanen@jukola.inet.fi

internet: www.jukola.org
www.toukola.fi
www.kontiorinne.fi

PORIN KAUPUNKI
Perusturvakeskus

Lastensuojelun päällikkö

Tutkimuslupa

Päätöspöytäkirja
§ 23/2010

Päätöspvm
26.5.2010

ASIA: LEHTIMÄKI SEIJA, TUKIMUSLUPA-ANOMUS

ESITYS: Tutkimuslupa-anomus "Lastensuojelulain mukaisista rajoitustoimista lastensuojelulaitoksen työntekijän näkökulmasta".

Tarkoituksen on laatia kirjallinen kyselylomake. Kyselylomake on tarkoitettu sellaisille työntekijöille, jotka ovat joutuneet käyttämään jotakin rajoitustoimea työssään.

Kysely tehdään nimettömänä. Kyselyyn vastanneiden henkilöllisyys pysyy tuntemattomana eikä myöskään kenenkään lapsen/nuoren henkilöllisyys voi paljastua.

PÄÄTÖS: Hyväksyn tutkimuslupan anomuksen mukaisesti.

Edellytän, että tutkimusaineiston käsittelyssä noudatetaan salassapitosäädöksiä.

ALLEKIRJOITUS:

Heidi Kuusinen-Immonen
Lastensuojelun päällikkö

PORIN KAUPUNKI
Perusturvakeskus

TIEDOKSI:

LIITE: Oikaisuvaatimusohje

LIITE 4**KYSELYLOMAKE LASTENSUOJELULAIN MUKAISTEN
RAJOITUSTOIMENPITEIDEN KÄYTÖSTÄ****TAUSTATIETOJA:**

1. Missä työtehtävissä työskentelet? vastaava ohjaaja ohjaaja
 muu, mikä? _____
2. Montako vuotta olet toiminut lastensuojeluun liittyvissä tehtävissä?

3. Nykyinen toimipaikka yksityinen lastensuojelulaitos kaupungin
lastensuojelulaitos
4. Kuinka monta lasta/nuorta yksikössänsä vastaushetkellä asuu?

5. Minkä ikäisiä lapsia asuu vastaushetkellä yksikössänsä?
 0-3 vuotta
 4-6 vuotta
 7-12 vuotta
 13-15 vuotta
 16-17 vuotta
6. Oletko käyttänyt lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä?

kyllä/en

Jos olet, niin merkitse ne, joita olet käyttänyt:

- Yhteydenpidon rajoitus
 Aineiden ja esineiden haltuunotto

- Henkilöntarkastus
- Henkilönkatsastus
- Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen
- Kiinnipitäminen
- Liikkumisvapauden rajoittaminen
- Eristäminen
- Erityinen huolenpito

Jos et ole käyttänyt rajoitustoimia, arvioi kysyttäviä asioita yleisesti.

RAJOITUSTOIMENPITEIDEN KÄYTTÖÖN LIITTYNEET TILANTEET:

7. Kerro esimerkkejä tilanteista, jotka ovat johtaneet rajoitustoimenpiteiden käyttöön (missä tilanteissa, minkä seuraamuksena):

a)

b)

c)

8. Minkälaisia rajoitustoimenpiteitä edellä mainituissa tilanteissa käytettiin ja miksi niihin päädyttiin:

a)

b)

c)

9. Arvioi ja perustele,

- a) onko tilanteita, joissa lastensuojelulaissa mainitut rajoitustoimet eivät ole riittäviä:

- b) ovatko rajoitustoimet kohdistettu oikein ja tarkoituksenmukaisesti ajatellen lastensuojelulaitoksen arkea:
- c) onko tilanteita, joissa lastensuojelulain ohjeistus on epätarkkaa ja tulkin-
nanvaraista:

RAJOITUSTOIMIIN LIITTYVÄT KIRJAAMISVELVOITTEET:

10. Onko uuden lastensuojelulain korostama kirjaamisvelvoite vaikuttanut yksikössä rajoitustoimenpiteiden käytön perusteellisempaan arviointiin:

- a) jos on, miten ja miksi?
- b) millä tavoin ja miksi kirjaamisvelvoite on (mahdollisesti) lisännyt työn vaativuutta?
- c) mihin rajoitustoimenpiteissä on erityisesti kiinnitettävä huomiota kirjaamisvelvoitetta silmällä pitäen?

RAJOITUSTOIMIEN ”JÄLKIPUINTI” TYÖYHTEISÖSSÄ:

11. Millä tavoin tilanteita, joissa on käytetty jotakin rajoitustoimea, käydään työyhteisössä yhteisesti lävitse:

- a) mitä korostetaan, pidetään tärkeänä?
- b) mihin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota ja miksi?
- c) millä perusteilla ja missä tilanteissa tilanteita käydään (tai pitäisi käydä) yhdessä lävitse myös lasten ja nuorten, vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa?

RAJOITUSTOIMENPITEIDEN KÄYTTÖÖN LIITTYVÄ KOULUTUS JA PEREHDYTYS:

12. a) Millaista ja minkä sisältöistä koulutusta työnantaja on järjestänyt?

- b) Minkälaisiin tilanteisiin koulutus on antanut toiminnallisia valmiuksia, mitä vahvistanut ja avartanut?

- c) Minkälaista perehdytystä tarvittaisiin edelleen lisää ja miksi?

13. Mitä muuta haluaisit todeta ja mihin kiinnittää huomiota rajoitustoimenpiteiden käytössä?

KIITOS VASTAUKSISTASI!